

Macůrek, Josef

**Působila česká listina na listinu moldavskou v 2. polovině 15. století? :
(studie z dějin kulturních vztahů česko-rumunských a
česko-ukrajinských)**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1966, vol. 15, iss. C13, pp. [25]-54

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102623>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF MACŮREK

PŮSOBILA ČESKÁ LISTINA NA LISTINU MOLDAVSKOU V 2. POLOVINĚ 15. STOLETÍ?

(Studie z dějin kulturních vztahů česko-rumunských a česko-ukrajinských)

I

Gramotám moldavským 14.—16. století, tj. listinám vzniklým v středověkém rumunském knížectví, rozkládajícím se na území mezi východními Karpaty, Dněstrem, Černým mořem a ústím Dunaje se střediskem v Sučavě v blízkosti novodobých Černovic, listinám, které byly psány vesměs jazykem slovanským, byla věnována již mnohokrát pozornost ve vědecké literatuře. Platí to také o gramotách z 2. poloviny 15. století, kdy došlo — v souvislosti se soudobým mocenským růstem moldavského knížectví v době vlády Štěpána Velikého (1457—1503)¹ — přímo k rozmachu těchto gramot.

Názory o povaze těchto gramot i o rázu jejich jazyka, které jsou z větší části vydány tiskem² — byť často chybně³ — se v rumunské i jiné vědecké literatuře rozcházejí.

Všimneme-li si názoru ruských a ukrajinských badatelů, kteří studium slovansko-moldavských gramot vlastně zahájili, tu jeden z prvních vydavatelů těchto památek, J. Venelin⁴ se (r. 1840) vyjádřil tak, že řeč moldavských listin 14.—15. století je ruská. Venelin při tom mluvil o jihoruském nářečí („Južno-russkoje narěčije“). — V. A. Uljanickij v 80. letech 19. století zdůraznil zase ruské a ukrajinské vlivy.⁵ — E. Kałużniacki, který studoval moldavské slovanské listiny uložené v archivu města Lvova,⁶ napsal v edici vydané s polským titulem, že až do poloviny 16. století byly všechny listiny napsané v moldavské knížecí kanceláři stylisovány rusky. Týž názor opakoval také český významný badatel, který se zabýval jinak především jihoslovanskými problémy, historik — slavista K. Jireček.⁷ — Koncem 19. století A. J. Sobolevskij⁸ dospěl k závěru, že jazyk moldavských listin je v podstatě běloruský, západoruský („běloruskij, zapadorusskij“), byť s příměsí prvků jihoruských.

Nový výzkum byl začat v ruské a ukrajinské vědě po 2. světové válce. Výsledky jeho jsou tyto: V. Jarošenko⁹ psal r. 1931 o „ukrajinské“ mluvě moldavských gramot 14.—15. století. — S. B. Bernstein,¹⁰ který se ve své knize zabýval především valašskými gramotami, tj. listinami napsanými v jižnějším rumunském středověkém knížectví, v tzv. Valašsku, položeném mezi jižními svahy východních Karpat, dolním Dunajem a Černým mořem, zdůrazňuje v nich středobulharské a srbské vlivy, omezil, se pokud jde o moldavské gramoty jen na povšechný soud, že tyto mají mnoho co říci k ukrajinské historické dialektologii. Učinil tak slovy:¹¹ „Jazyk moldavskich gramot 15. stoletija (glavnym obrazom Štefana Velikago) svidetel'stvujet, što eti govory znali polnoglasije i drugije tipičnyje fonetičeskije priznaki vostočno-

slavjanskoj grupy jazykov. Nachodim v gramotach nekotoryje charakternyje osobennosti ukrajinskago jazyka.“

Nejnověji se zaujala otázkou moldavských gramot L. L. Gume'cka¹² a to s kolektivem vědeckých pracovníků kyjevských a lvovských. Přípravuje staroukrajinský slovník přihlédla např. k funkci spojek a předložek v ukrajinské listinné řeči 14. až 15. století a označila je vesměs za „staroukrajinské“ či „staroruské“. Jinými slovy všechny uvedené znaky redukovala na domácí kořeny. Ve svých přípravných pracích G. nepíše však o předpokladech vzniku řečených znaků; nesrovnává situaci s okolními, zejména západoslovanskými gramotami, neužívá srovnávací metody. Pokud přiznává ojediněle shody staroukrajinských a staropolských památek, neventiluje otázku recepce z pokročilejšího středověkého slovanského jazyka. Jestliže tu a tam připouští v ukrajinských památkách srbské vlivy, o západoslovanských vlivech ve 14.—15. století vcelku mlčí. Neřeší ani otázku, proč určité zvláštnosti staroukrajinského jazyka 14.—15. století se v dalším vývoji ukrajinských písemností ztratily.

Lze říci, že ruští i ukrajinští badatelé, a to starší i nové doby, zdůrazňují ve svých pracích vesměs domácí kořeny jazyka a pokud jde o moldavské prostředí, vidí tam vesměs jen ruské a ukrajinské vlivy. Otázka působení západoslovanských jazyků se v ruských a ukrajinských pracích až na ojedinělé hlasy neobjevila.

Z rumunských badatelů zabývali se slovansko-moldavskými gramotami (listinami) 14.—15. století zejména tito: I. Bogdan,¹³ I. Bărbulescu,¹⁴ D. P. Bogdan,¹⁵ P. P. Panaitescu,¹⁶ P. Olteanu,¹⁷ Lucia Djamo i Olga Stojcovici,¹⁸ H. Lința¹⁹ aj. Podle I. Bogdana, žáka Jagičova a profesora slavistiky na bukureštské universitě, třeba rozlišovat v moldavských slovanských listinách 14.—15. století dvě skupiny: a) vnitřní gramoty (donace či potvrzení donací a kupů), b) vnější gramoty (holdovací listiny, smlouvy s Polskem a Uhrami, privilegia udělovaná polským a sedmihradským kupcům). Ty i ony listiny byly podle I. Bogdana psány rusky. Jejich jazyk nelze nazvat, i když jsou v něm prvky společné dialektům velkoruským, maloruským i běloruským, i když jsou tu zřejmé prvky ukrajinské, nežli ruským. Rozdíl mezi „vnitřními“ a „zevnějšími“ listinami podle I. B. spočívá v tom, že poslední (zevnější) mají mnoho polonismů. Polonismy ty, které podle I. B. ve „vnitřních“ gramotách jsou velmi řídké a které se tam omezují podle I. B. na fonetické zvláštnosti, lze podle I. B. vysvětlit jednak vlivem polských delegátů, užívaných v diplomatickém moldavsko-polském styku, jednak tím, že mnohé slovansko-moldavské listiny byly napsány na území středověkého polsko-litevského státu (ve Šniatyni, Kolomyji, Lvově, Samboru atd.).

Pokud jde o řečené polonismy I. Bogdan nepostupuje vždy správně a jeho interpretaci nelze vždy držet. Nepochybně neprávem slovo „knjaz“ (kněz) spojuje s polským „ksiądz“,²⁰ slovo „knjazata“ s polským „książeta“,²¹ slovo „zasę“ jedině s polským „zas“,²² slovo „učinek“ jedině s polským „uczynek“. ²³ Nepochybně nesprávně formulí „najjasnějším i přemogućím i śljachetnym gospodarem... všem, kto na ses'naš list uzrit' alibo ego čtuči uslyšit'“²⁴ označuje za formulí čistě „moldavskou“, domnívaje se, že se neobjevovala ani v Polsku ani v Uhrách či jinde.

Jiné stanovisko nežli I. B. zaujal slavista jasské university I. Bărbulescu. Prohlásil, že „jazyk a ortografie slovansko-moldavských textů 14.—15. století je bulharsko-slovanská, a to kombinovaná s prvky slovansko-srbskými a slovansko-ruskými“. Rusismy v moldavských „vnitřních“ listinách se vyskytující jsou podle Bărbulesca „neorganické a objevují se jen tu a tam“. Pouze listiny týkající se vztahů polsko-moldavských, tj. listiny adresované z knížectví moldavského do Polska,

jsou podle Bărbulesca napsány „v rusko-polské řeči“. — Názory I. Bărbulesca nelze dnes držet. Omylem je nepochybně také názor Bărbulescův, podle něhož mezi slovanskými gramotami psanými ve Valašsku a v Moldavsku není v podstatě rozdíl a že jihoslovanské prvky převažují nakonec nejen ve valašských, ale i v moldavských gramotách.

V poslední době zaujal se otázkou slovansko-moldavských gramot bukureštský historik pomocných věd historických Damian P. Bogdan, spoluvydavatel velké edice historických pramenů k rumunským dějinám, v níž byly otištěny v rumunském překladě také slovansko-valašské a slovansko-moldavské listiny 14.—16. století,²⁵ autor syntéze týkající se rumunské paleografie a diplomatiky. Podle Damiana P. Bogdana jazyk slovansko-moldavských listin 14.—16. století je složitý. Jsou tam slova staroslověnská, slova ukrajinská, ruská, sporadicky také srbská. Polonismů tam až na malé výjimky není. Z hlediska skladby moldavských listů a listin D. P. B. napsal:²⁶ „Formulář slovanských listin valašských není identický s žádným formulářem užívaným v sousedních zemích. V knížecí kanceláři severnějšího Moldavska užíli naproti tomu prvků běžných ve slovanských aktech valašských i v kanceláři sousedního Polska.²⁷ Ale prvky tyto přizpůsobovali potřebám moldavské knížecí kanceláře a moldavské země. Tak se stalo, že formuláře slovansko-rumunských listin jsou nakonec tu i tam vlastním rumunským produktem. Prvky převzaté odjinud byly stylizovány podle potřeb rumunských kancelářů a rumunských zemí. Nakonec byly daleko od úzu obvyklého v Bulharsku, v Uhrách či v Polsku.“ — Je-li nepochybný názor D. P. B., že v listinách valašských (tj. v listinách napsaných v rumunském knížectví při Dunaji zvaném jinak Tara Românească) převažují formy bulharské a srbské, jeho představy týkající se skladby i jazyka moldavských listin 14.—15. století jsou mylné. Vady jsou také v jeho interpretaci četných slov moldavsko-slovanských listin. Nepochybně nesprávně D. P. B. pokládá slovo „gleitovnyj list, gleit“ za výraz polského původu a neprávem je klade vedle staroslovanského „klatije“.²⁸ Lze se zamyslet nad tím, co vše pokládá za polonismy,²⁹ co vše bylo podle něho převzato v moldavské kanceláři z Polska,³⁰ co vše z moldavských gramot D. P. B. označuje za rusismy,³¹ za formule převzaté z ruského prostředí.³² Lze se zamyslet nad jeho formulací, že moldavská formule týkající se svědectví při potvrzování listin má „svůj původ na západě“³³ a že „do Moldavska přešel úzus užívat tu formuli z ruských listin vydávaných na půdě polského státu“.

Nejistota roste pokud jde o názor D. P. Bogdana, když zamítá trvalejší účinnost cizích vlivů na půdě moldavské a když soudí, že formuláře slovansko-rumunských listin nejsou identické či blízké s žádným formulářem z okolí a že slovansko-rumunské formuláře jsou „produktem rumunským“,³⁴ či že prvky převzaté odjinud byly vždy k nepoznání přetvářeny podle potřeb rumunského prostředí.

P. Olteanu studoval především slovansko-semdmíhradskou listinu; ale při tom se dotkl také povahy slovansko-moldavských gramot 14.—15. století, zmiňuje se obecně o některých západoslovanských výrazech, v nichž vidí ponejvíce polonismy, zčásti také slovenské a uherské prvky. — Lucia Djamo a Olga Stojcovići psaly v řečené studii o západoslovanských vlivech v moldavských gramotách, představujíce si pod nimi především polonismy, resp. slova přešlá z němčiny, ruštiny a maďarštiny prostřednictvím polským. — Polonismy tu vidí především také M. Mitu, autor studie „Termeni de origină polonă in documentele slavo-moldovenești“, otištěné v Romanoslavica VIII, Bukurešť 1963, str. 155—224.

V polské vědecké literatuře historické otázky tohoto druhu nebyly zatím podrobeny kritice. Je tu jen filologická práce Wł. Kuraszkiewicze,³⁵ věnovaná především

ukrajinským listinám haličsko-volyňským, v níž se ojediněle přihlíží také ke gramotám slovansko-moldavským, při čemž polské vlivy jsou v těchto gramotách především zdůrazňovány.

Jinak ventiloval otázku podrobněji švédský badatel Ch. S. Stang.³⁶ Přihlížeje především k západoruské kancelářské řeči, běžné v litevském velkoknížectví dospěl k přesvědčení a závěru o svébytnosti a domácím jazyku památek vyšších z litevské kanceláře. Dotýkáje se také písemností napsaných v moldavské knížecí kanceláři, omezil se — opíraje se o práci Kuraszkiwiczovu, Demjančukovu,³⁷ Jarošenkovu³⁸ a bez znalosti literatury rumunské — na prosté konstatování, že většina moldavských gramot má maloruský ráz,³⁹ a že cizí vlivy tu lze redukovat na polonismy.⁴⁰

Názory jednotlivých badatelů, ať již se zabývali ukrajinskými či slovansko-moldavskými gramotami 14.—15. století, se vesměs rozcházejí. Podrobných důkazů na dotvrzení mnohých řečených tezí vesměs není. V uvedených pracích, které mají vesměs filologický charakter, se nepřihlédlo nikde k historickým skutečnostem a k historickým souvislostem. Ukrajinská či slovansko-moldavská listina nebyla nikde srovnávána s listinou běžnou v okolních zemích. Nikde nebyla postavena otázka, z jakých kořenů vyrostla listina polská, která podle některých hlasů především působila na listinu ukrajinskou i moldavskou a jaké formy tato polská listina měla. Nikde se nestýkáme s názorem, že polská listina 14.—15. století měla výlučně latinský charakter, a že i v této latinské podobě byla ovlivněna cizími vzory, že administrativní polštiny ve 14.—15. století fakticky nebylo. Tak se stalo, že problém ukrajinských i moldavských gramot není dosud — aspoň v literatuře pokud byla uvedena — vyřešen.

Cílem této studie je vyplnit mezeru a naznačit možnosti řešení nového. Cílem této studie, která navazuje na několik předchozích drobných statí, týkajících se slovansko-moldavské a ukrajinské listiny století 14.—16.⁴¹, je pokusit se o nové poznání povahy i vzniku slovansko-moldavské listiny, a to zejména ve 2. polovině 15. století.

II

Slovansko-moldavské listiny v 2. polovině 15. století jsou vcelku dvojího druhu: a) *donační* (či potvrzení donací, kupů, majetkových změn, rozhodnutí v majetkových sporech), b) *smluvní* (a glejtovní). *Donační* listiny převažují. Jsou však stereotypické, jednotvárné a vcelku — až na některé případy — stručné. Není možné a nemělo by ani smyslu citovat pro náš účel všechny moldavské donační listiny. Stačí, uvedeme-li při určitém krácení těch částí, které pro náš účel nemají význam, jejich užší i širší varianty. Užší varianta má, přihlížíme-li k základním formulím, obvykle tento ráz.

Např. donační listina z r. 1451, 31. VII.⁴² zní:

† Милостию божиею мы Богдан воевода ... знаменито чиним и с сѣм нашим листом всим, кто на нъ узрит или его услышит чтучи ... подтверждаем ... с всѣм доходом ... А на то вѣра ... А на ... тому выше писаному велѣли есми ... привѣсити ... печат ... к сему нашему листу.

Širší donační text (např. v listinách z r. 1451 až 1493)⁴³ zní:

† Милостию божиею ... мы Стефан воевода ... знаменито чиним и с сѣм нашим листом всѣм, кто нан узрит или его услышит чтучи ... Мы видѣвши

его вѣрную службу ... [тѣм мы видѣвши их доброе ... , пан С. служил нам вѣрно и право, мы видѣвши его праву и вѣрну службу⁴⁴] ... , [оже прииде прѣд нами ... своим добрым умыслом ... , приидоша прѣд нами и прѣд нашими болѣри ... , по ... доброй воли и непонужени от кого ... , ... по его доброй воли и никым понужен ... , по их доброй воли никым непонужени ани присиловани], дали есми ему ... [есми дали и потврдили ... , своим добрым умыслом продали ... ничего собѣ не оставлѣючи ... , потврдили есми ... , дали и потврдили есми], ... а кто сѣ покуси узяти от них ... [а кто будет господар у нашей земли, тот абы непорушил нашего даания ... , а кто бы хотил порушити ... буд' проклят ... , кого бог избереет господар быт' ... , бы им непорушил нашего даания] ... А на то вѣра бояр наших ... А на ... потверждение ... велѣли есми ... привесити печат к сему листу нашему. [На потврждение тому всему вышеписаному велѣли есми писати и наши печат привѣсити к сему листу нашему.]

Pokud jde o listiny *smluvní* (a glejtovní), lze a třeba citovat z 2. poloviny 15. století, a to při určitém uvedeném krácení textu vzhledem k jejich složitosti více kusů:

1. 1449: Žádost moldavského vévody Bogdana, adresovaná polskému starostovi v Kamenci Podolském, Dětrichovi Bučackému s prosbou o ochranu:⁴⁵

† Милостию божией ... Мы Богдан воевода господар земли молдавской ... , вызнавами и с тымто нашим листом каждому доброму, ктоколи на ней узрит алибо его чтучи услышит, оже пришли есмо у вечную едност и ... призна' с паном Детрихом Бучаским ... , имае нам пан Детрих приати ... как вѣрны отец своему сыну ... яко кажды добры чловѣк а мы его милости имаемо приати тымже обычаем, доколѣ есмо наидали живы ... , також имае стати ... наш милый приател ... за нас у нашего ... пана ... с добрым умыслом на кажды час ... , имае стати против каждого нашего неприателя ... никого не выимуючи ... , имае ... от границы отдалити ... Пан Детрих ... имае нас остеречи яко наш милы приател ... , имае нам радити ... А мы имаем давати пану Детриху на кажды рок ... А пакли бы ся нам пригодило ... , а мы абыхом ... мешкати у его милости ... Тое все вышеписанное имаем здержати ... при нашей чти и вѣрѣ. А на ... потвержение тому всему вышеписаному печат нашу привѣсили есмо к сему нашему листу. Писан у Сучавѣ ...

2. 1457, I. IV.: Moldavský vévoda Petr píše Bartošovi Bučackému a uzavírá s ním smlouvu:⁴⁶

† Милостию божиею ... мы Петр воевода ... чиним знаменито и с сѣм листом нашим, кто нан узрит или его чтучи услышит, оже пришли пред нас приателеве наши милы ... , мы узрѣвши их жалост ... , ои за то слюбывали ... листом своим ... , ачбы ся пак и пригодило ... , мы слюбили им мстити на них ворогов ... , на листох глеитовных стоит, яко быхом могли им справедливост учинити ... , нижадными рѣчми, абы ... ты панове держали справедливост с ними ... , засѣ ... , абыхом ... , котры бы ... утекл, тому имае сѣ шкода заплатити, оият имае быти наложено ... Узрѣвши они ... , а они пак ... ся поддавали ... допомагати нам против каждому неприателю ... подлуг своей моци ... Мѣста их ... А на потврждение тому вышеписаному ... Писан у Сучавѣ ...

3. 1457, 13. IX.: Moldavský vévoda Štěpán posílá do Polska glejtovný list logofetovi Michalovi a jeho bratřím s tím, že se mohou vrátit se vším majetkem, že mu odpustil jeho provinění a doma vrátí všechny jeho bývalé majetky.⁴⁷

† Милостию божиею мы Стефан воевода ... свѣдомо чиним и с сѣм нашим листом каждому доброму, ктоколи на нем узрит або его чтучи услышит ..., слубили есмы и даем и дали есмы сес наш лист глейтовныи, правым христианским глейтом ... нашему вѣрному ... логотнету, свободно и доброволно и без никоторои забави ему к нам прити ... с всѣми, ктоколи с ним приидет и с всѣм своим имением ..., есмы отпустили ..., хочум тѣ миловати и у великом чести и ласцѣ держати ... от ниви Але к нам прииди, как уделаеш нам тоту службу ... без лсти и всѣкои хитрости ... А на ... потврждение всѣму вишеписанному вѣлѣли есми ... писати и печат привѣсити к сему листу нашему. Писан у Баковѣ ...

4. 1458, 24. I.: Moldavský vévoda Petr Michalu Bučackému.⁴⁸

† Милостию божией мы Петр воевода и с своими панове ... и с всеми нашими панове ... визнавам и сим нашим листом каждому, ктоколи тот лист узрит или чтучи услышит, оже ... на жолд уроженому пану Бартопови з Бучача ..., урожены пан Михаил з Бучаца ... брат рожены пана Бартоша ... наш заплатил Мы ... не имаем ... упоминати ..., писания ни листов жадних ховати Мы тоти листов наших ... умртвим и угасим и сим нашим листом у вѣки А на то ест вера А на ... потврждение всему вишеписанному и печат наш ... привѣсихом к сему листу нашему. Писан у Каменици.

5. 1458, 13. III.: Moldavský vévoda Štěpán obnovuje Brašovanům stará obchodní privilegia na dovoz zboží, mezi jiným také na dovoz postavů sukna z Čech.⁴⁹

† Милостию божиею мы Стефан воевода ... чиним знаменито и сѣм нашим листом всѣм, кто нан узрит или его услышит чтучи, оже ... дали есми сес наш лист ... всем Брашовѣном и всем купцем на то, да имают от нас тот закон и тое право ..., щобы ... им приити до нашей земли ... а мыто имают платити от тару по чetyри гроши, якож было старое право им дано от наших предкове ..., продавати ... и сукна и платно ..., але платно ... продают локтем А мыто имают платити от ... вига по ... гроши а [з] Чех по 4 гроши. И пак ..., абыхом мы их судили А инны никто ... не смѣет их судити А ... всему вишеписанному велѣли есми нашему ... подканцл'ерю писати ... и печат наш привѣсити к сему нашему листу. Писал и Сучавѣ

6. 1460, 12. VI.: Moldavský vojevoda Štěpán posílá glejt logofetovi uprchlému do Polska, zaručuje mu milost i vrácení majetku, volá k návratu.⁵⁰

† Милостию божиею мы Стефан боевода ... знаменито чиним и с сѣм листом нашим каждым добрым, кто нан узрит или его чтучи услышит ..., дали есми сес лист наш ..., слубили есми нашему вѣрному ..., глейтуем и глейтовали есми его правим глейтом христианским ..., яко ест ему слободно ... к нам прити ... Не имаем успомѣнути ... ни мы ани пак бояре наши Але хочум его миловати и у чти и у великои ласцѣ держати ... А ... вѣлѣли есми ... печат привесити к сему листу нашему. Писал ... у Сучавѣ ...

7. 1460, 3. VII.: Moldavský vévoda Štěpán měšťanům města Lvova potvrzuje stará obchodní privilegia, která měli od předchozích knížat moldavských:⁵¹

† Милостию божиею мы Стеган воевода . . . , чиним знаменито и с тымто нашим листом всѣм, кто на тот лист узрит, алибо его чтучи услышит . . . , оже пришли пред нас наши приятели . . . Ливовский а принесли привиліе великое . . . а просили нас, абыхом им мыта полехчили. Ино мы дорадивши ся и с нашими паны . . . и подтвердили есмо им того права, как мают ходити по нашей земли их купци . . . и мыта платити . . . Мыто на складѣ у Сучавѣ, от сукна . . . , от крамных рѣчей . . . розмайти рѣчи . . . , от пожи и от коси и от серпи . . . , от конвици . . . и от иншии рѣчи дробних . . . три гроши . . . , от десят свини 1 грош а от десят овец еще один грош а от конѣ . . . по шести гроши . . . , от сто лисици 10 грош . . . , от сто кожи ягнѣчиих два гроши Волно им вывести сукна А кто повезет сукно, дати имет . . . от воза 2 злати . . . , от воза по 2 златы . . . , от каждого конѣ по четири гроши . . . , от десят свини 1 грош, от сто кожи скотиих 10 гроши . . . , от сто кожи агнѣчих 1 грош Тото мыто ливовчаном отпустили . . . А мыто от каменѣ 1 грош А пакли бы . . . а на то свѣдкове. И пак панове . . . радци Ливовский . . . еднали А на . . . подтверженіе тому всему вышписанному велѣли есми . . . печат нашу привѣсити к сему листу нашему. У Сучавѣ . . .

8. 1462, 2. III.: Moldavský metropolita, církevní i světský hodnostáři moldavští přísahají, že budou věrni polskému králi Kazimírovi. Polský král se má zavázat chránit moldavskou zemi i knížete moldavského. Neuznají nikoho za vrchního vládcе kromě krále polského. Doma nikoho neuznají za knížete bez svolení krále polského:⁵²

† В имя отца и сына и святого духа амин Мы . . . митрополит . . . с всеми духовными а пак и свѣцкими паны молдавскими . . . и богатыми и убогими . . . вызванамы и явно чиним и с тымто нашим верным и справедливым . . . записом, ктоколи на тот лист узрит алибо его чтучи услышит, аже мы слюбuem . . . освяценому и велебному Казимирови . . . , наивышему княжати прускому . . . , абыхом мы неимали николи на вѣки отступити и отхилити ся А пан наш . . . его милост' имае' подли нас стати . . . подли старых обычаев а пак нинѣшних записов . . . А мы имаем его милости . . . вирни быти и справедливи . . . А коли бы, боже того не дай, недостало нам . . . Стефана воеводы, а мы не имаим нижадного держати ся до наших горл и до нашей смерти господаря мимо волю того пана нашего . . . , абы они нам милостивы были Тое вше вышписанное слюбuem, заприсягаем . . . подлуг того нашего листу и присяг наших, при нашей чти . . . без лести и без жадной хитрости. А на . . . подтверженіе . . . тому всему вышписанному . . . печати наши привисили есми. Писан у Сучавѣ . . .

9. 1462, 2. III. Moldavský vévoda Štěpán slibuje věrnost polskému králi Kazimírovi; bude zachovávat všechny smlouvy uzavírané od starší doby s Polskem:⁵³

† Во имя божие амин. Ку вѣчной памяти . . . Протож и мы . . . Стефан воевода и пан земли молдавской, знакомито чиним тымто листом . . . каждому . . . , нынѣшным и так и . . . будучим . . . отцѣ нашего . . . наслидовати, . . . их вѣры . . . посвѣдчити и подтвердить . . . се записали . . . так и мы послухати завжды винни есми. А колиж наияснѣшее княжа и пан

Казимяр ... пан наш наймилостившии ... нас ... напобѣнул и ... ку наслѣдованию ... тыхто наших предков упоминал ..., мы хотячи ... его освѣщености ... упевнити ..., вызнаваме тымто листом па его освѣщености и святой его корунѣ ... з доткнем святого хреста ... быти повинни и обвезани ку держаню ... чести и вѣры нашей, ку уставичной службѣ и тиж помочи ... а то под обычаем ... на долѣ писашым. Наиперво иж никого иного за пана нашего мимо реченного пана нашего Казимира ... не хочем имѣти ани служити. Тиж ... на далшии часы слюбуем тому пану Казимиру ... чисту а праву вѣру ховати ..., противности ..., котории пришли ку нашему вѣдоми, маем уставично выстерегати. И тиж их противко каждому неприателеви их пристати и помогати. Тиж неимамо ... пикоторых ... мѣст ... отдалѣти. Ачыбы был которы отдалены, тых засѣ прязискати хочемо. Имамо ден ..., которы нам ... его милост намѣни и укаже, его освѣщености ... олдовати. А там ... его милост имае наслы и маистату всего потвердити. Пакли бы тот ден ... валка алибо воина ... алибо ... немоч ... нам пригодила сѣ ..., на инши час подобшы имае его милост ден ... отложити, з моцю и без порушения нынѣшного листу ... А то ... вымѣнивши, иж ... его милост' ... имае ... напред ... обвѣстити. А далеи слюбуем, иж всѣ ... листы и записы ... реченых предков наших воевод и ... инших, ... которым записал сѣ и обвезал сѣ ..., без лсти, без зрады ... заховамо ... И також слюбуем ... старыи записи ..., которыи был бы ... противку пану нашему ..., то ты записы умарѣмо тымто листом, скажено и уморено чиним ... жадной моци не имѣти Ку сему листу и печат нашу казали есми привѣсити. Писан у Сучавѣ ...

10. 1462, 2. III.: Moldavský vévoda Štěpán slibuje věrnost polskému králi Kazimírovi a polské koruně ve smyslu starých smluv uzavřených s Polskem:⁶⁴

† Милостию божию мы Стефан воевода ... вызнавами и яавно чиним и с тымто нашим листом и знаменитым ... маистатом, ктоколи на тѣ запис узрит алибо его чтучи услышит ..., аже мы слюбуем и слюбили есмо и обязуем ся ... пану нашему освяченому и наияснѣшему Казимирови ... полскому, князю литовскому ... и наивышему княжати прускому ..., аже абыхом его милости верни и справедливи были, и мы ... подлуг старых обычаев ... бывших господарев молдавских и пак подлуг нынѣшних записов ..., што ся конали межи нами и межи паны ..., перед ... князем Яном Ланкою, королевским писарем. А пак ... мы имаемо их твердо и статочно держати, у ... вѣрной рудѣ и николи ... их не пустити ани выдати ани. ..., коли нас ... его милост обышлет а любо напоменет, а мы абыхом их дали ... яко и выше пишем ... подлуг слюбов и записов, што ся записовали и конали межи нами и межи ... А пакли быхом того ... неполнили ... подлуг записов и присяги наши ... Если быхом тых ... не выдали, тогды нам ... его милост неимае ... винен быти ..., может нам своих записув не держати, которыи ... под завешеною печатю ... при нашей чти и при вѣрѣ ... без жадного умышления ..., без лести и хитрости, до нашего горла и до нашей смерти. И на ... потвержиние ... вышеписаному и печат нашу привисили есми к тому нашему листу. Писан у Сучавѣ ...

11. 1463, 25. I.: Moldavský vévoda Štěpán dává glejt purkmistru, měšťanům a obchodníkům města Lvova s tím, aby mohli kupovat a prodávat v Moldavsku z ohledu na stará privilegia beze cla.⁵⁵

† Милостию божию мы Стефан воевода ... свѣдомо чиним сим нашем листом каждому доброму, кто на нем взрит алибо его чтучи услышит ... , оже слюбил есми и дали есми сес наш лист глеитовным правы христианскы пану бургимстру и всим паном ... радцям и ... купцем з мѣста ливовского ... , приателем нашим ... на то, яко ест им волно ... и всим купцем приити к нам ... , куповати и продавати, без никотори забавы и шкоды И коли к нам приидете, а вы до нас принесите тот лист привилны ... , вам хотим здержати ... подлуг сего нашего листу при нашей чти и вѣрѣ, без лети и без всѣкой хитрости А тому вышеписанному велѣли есмы нашу печат завѣсити к сему листу нашему. Писан в Яском тргу ...

12. 1467, 9. X.: Arcibiskup Lvovský Řehoř, starosta haličský Stanislav, vojvoda podolský a starosta ůniatyňský Michal Bučacki jako zástupci krále polského a moldavští bojaři jako zástupci vévody moldavského stanoví schůzku za účelem projednání sporných otázek a uzavření dohody.⁵⁶

† В субботу, в ден святого Франтишка ... снем послполиты земл' маистату ... был и стал и чинен. На которого ... дѣлание и рѣжение ... научтявѣишии у бога отец кнѣз' Григорие, Ливовской архиепископ и також велеможны панове ... староста галицкы ... , снѣтинскы и прѣнаосвѣщеншее и наившее кнѣзья и велеможны ... Казимир' ... и великы кнѣз литовскы и рускы и прускы ... и також велеможны ... панове и рада ... Стефана воеводы ... Межи которыми панми пан Миколаи ... были съсланы, абы ... била справедливост И други снем ... в тыжден' по святем Юрии наивлжшим положили А естли бы ... его милост ... ины ден' ... положил, тогда ... имает ... своими листы обыслати и ден' положить А там ... имают быти ... сужены и доконаны. Писан под Хотинем.

13. 1468, 28. VII.: Moldavský vévoda Štěpán slibuje polskému králi věrnost. Bude pomáhat jemu s celou svou mocí kdykoli a proti komukoli. Složí polskému králi přísahu až přijde do Kamence Podolského, Kolomeji či do ůniatyně. Nepovede žádnou válku bez souhlasu Polska. Na druhé straně polský král bude pomáhat Moldavsku s bojiš s Turky a Tatary.⁵⁷

† В имя отца и сына и духа святого ... Мы Стефан воевода, милостию божию господар ... визнавамы и ... с тымто нашим ... миле выписаным маистатом каждому ... и духовному и свецкому ... , ктоколи на тот ... верны лист позрит алибо его чтучи услышит ... , аже мы ... слюбил есми и с нашим отцем духовным, митрополитом и с всим духовенством и пак ... с всими нашими поддаными ... наяснѣишему и наимилостивѣишему Казимирови ... и всим арцибискупом и бискупом ... , прелатом и всему духовенству и пак ... , абыхом мы их милости верни и поддани были ... и покорни И не имаем ... никому ... поддати ся кромѣ пана нашего И коли ... будет потребная хвиля и час, абыхом ... помоч и послушенство удилали А пак подлуг моци нашей, подлуг старых учинков ... имаем их милости верни и пилни быти, якож выше пишем ... жадного невыимуючи А також ... поехати ... до пана наимилостивѣишего ... , имаем его милости покору и голд удилати ... , ничего не имаем починати ани валчити ... , имаем рады жадати Коруна полская имает нас милвати и учити ... , оборонити от каждого на свѣти языка А пан

наш наимилостивѣишии ... подли нас имае стати ..., никому нас не выдати ..., але имают гонени и кажнени бити яко на них слуши. То все вышеписанное и выименованное ... при нашей чти и при вѣрѣ ..., печат нашу есмо привѣсили ку сему листу нашему. Писан у Сучавѣ ...

14. 1468. 28. VII.: Moldavský vévoda Štěpán běře na milost logofeta uprchlého do Polska. Zaručuje mu svobodu a slibuje vrátit majetky.⁵⁸

† Милостию божиею мы Стефан воевода ..., знаменито чиним листом нашим ..., слюбуем ... и глеиуем сим нашим правым и христианским листом и глеитом ..., пан наш наимилѣишии ... просил нас ... през пана Станчула ..., так абыхом ..., до нас прислал подкомориого холмского ..., пришли без всего страху ..., хотим их миловати и у чти и ласци держати. Велѣли есми ... нашу печат привѣсити к сему нашему листу. Писан у Сучавѣ ...

15. 1470. 10. VIII.: Moldavský vévoda Štěpán posílá glejtovní list logofetovi uprchlému do Polska a vtací mu majetky.⁵⁹

† Милостию божію мы Стефан ... чиним знаменито и сѣм листом нашим всѣм, кто нан взрит алибо его чтучи услышит Дали есми сес наш лист ... а ты приди к нам ..., вес гнѣв есми тобѣ отпустили от всего нашего сердца. Але Вас хотим ... в ласцѣ держати и чти, подлуг нашего листу и запису при нашей чти и вѣрѣ ... Тому всему вышеписаному велѣли есми ... нашу печат привѣсити к сему листу нашему. Писан у Долнем Гргу ...

16. 1475. 10. VII. Moldavský vévoda Štěpán udílí privilegia brašovským obchodníkům.⁶⁰

† Стефан воевода божіею милостию ... даем и дали есмо сес лист наш ... купцем ..., ест им слободно ... торговати у куповати ..., засѣ до Угор поехати ... Тое все вышеписанное слюбуем ... при нашей чести и христианской вѣри, без' лсти и всѣкой хитрости. А на то ... Писан у Сучавѣ ...

17. 1479. 22. I.: Moldavský vévoda Štěpán slibuje polskému králi Kazimírovi věrnost podle starého zvyku; přijde do Polska do města Kolomeji, aby se setkal s polským králem, až tento ohlásí předem včas svůj příjezd.⁶¹

† Милостию божіею мы Стефан воевода ... знаменито чиним и с тымто нашим листом каждому доброму, що коли на нем узрит алибо его чтучи услышат ..., оже слюбуем и слубили есми ... яснѣишому и освѣценому ... Казимировѣ ... кроловѣ полскому и великому кнѣзю литовскому и дѣдичю и кнѣжати прускому ..., есми слубили ... и записали ..., абыхом сѣ с его освѣценой милости видѣли ..., по жаданию и по рѣчи ... его милости ..., а миле пак слюбуем ..., абыхом мы на того дне и на тѣм час ... сѣ с его милости видѣли ..., якоже и выше пишем. Тое все вышеписанное слюбуем ... здержати и поплнити подлуг сего нашего листу и запису ... без лсти и без всѣкой хитрости. А на ... потврждение тому всему вышеписаному ... нашу печат привѣсихом к сему листу нашему ... Писан у Новом Граду ...

18. 1485. 16. IX.: Moldavský vévoda Štěpán slibuje polskému králi Kazimírovi zachovat věrnost a podporovat proti všem nepřítelům.⁶²

† В имѣ божие амин. К вѣчной памѣти. Милостию божиею мы Иоан Стефан воевода ... знаменито чиним каждому ... , кто нан узрит алибо его чтучи услышит ... наяснѣшим князем ... , нехотѣчи мы ... отдалити сѣ от повиности и подданости предков наших ... , видѣчи и знаючи ласку ... наяснѣшаго князя пана Казимира ... , которою ласкою нас взял под свою ... оброну ... А мы голд удилали есмо, поддаваючи сѣ ... и с нашими подданими ... у послушенстви ... его милости ... и будучим кролем и корунѣ полскои ... нижадного инного пана не искати ани вызнавати ани иному ... приступовати ... , тѣкмо наяснѣшому пану Казимирови ... помагати ... и людми и мопами нашими против каждому ... и ни с едним чловѣком не бити ... И також естли быхом мы имали присѣгу с которым чловѣком ... , то казимо и уморѣмо ... А тиж слубуем николи его милости ... противити сѣ ... ни явнѣ ни потаи. А естли будемо ... , не имаемо нижадной валки починати ... Тое все вышеписанное слубуем ... не вѣкы вѣком ... здержати при нашей чти ... А на потврждение тому всему вышеписанному ту печат нашу привѣсили есми к сему листу нашему. Писан у Коломыи.

19. 1499. 12. VII. Moldavský vévoda Štěpán uzavírá smlouvu s polským králem Janem Albrechtem, a to prostřednictvím českého a uherského krále Vladislava.⁶⁹

† В имѣ божие амин'. Мы Ио Стефан воевода божиею милостию господар земли молдавской знаемо чиним ... с тым нашим листом ... , кто на нем узрит или чтучи его услышит ... якоколи от давного и преминулего часу нѣкоторая неприязн' и знаменитаа незгода и валка межн нами и межн наяснѣшим кнѣжатем паном Яном Олбрахтом, з божиею милости кралем польским и наивышшим князем литовским ... и дѣдичем и тыми часы его милост' вышеперечени крал за волю ... наяснѣшаго княжате, пана и пана Владислава, с тоиж божиею милости кралѣ угрсаго и чьсаго, брата его милости наимилеишаго, нам вси ... шкоды и кривды, котори иж есмо его милости часу преминулего учинили, отпустил ... , Так' иж межн нами и межн пререченым наяснѣшим паном Яном Олбрахтом, кралем польским и освѣдонимы кнежати, панем Алехандрем, великим князем литовским и кнежате Жигмонтом, братию его милости наимилишшими и нашими потом будучими ... Имает быти покуи и мир вѣчний, так иж ... мы и тако и наши дѣдичи будучии, ... маем ... на пришлыи часы цело и безпечне ... , мы имаемо имѣти и ховати вячнии и непорушенныи и незламанныи мир ... против всям неприятелем, с всею моцою и силами ... , радни и помочи быти мами завжды ... , по их милости моци ... Их милости мают его выгнати и выпудити проч из их милости землях, абы не мешкал нижадного часу под их панством ни явно ани потаемено ... А пак ... И також ... естли бы сѣ пригодило с которого доущения божиего, боже того не давай, иж бы мы от нѣкоторого неприятелѣ мощнего, которому бы мы отпереты немогли ... И тогды ... милувати и в ласцѣ и в чти держати ... Опет быти и добывати ... землю молдавскую ... И тогды ... с всею их мосею и силами ... , абыхмо добывали опет засѣ ... землю молдавскую ... А також ... николи жадной шкоди ... учипити не имаем ... А естли ... мы имаем им дати знати ... А пак коли ... наяснѣшими Владислав крал угрски и чьскии, господар наш ласкавин ... А пак ... порозумивши сѣ оба преречении кралеве ... А пак ...

помочи нам давати против того турецкого пѣсарѣ Ани рады ани помочи Турком не имаем дати . . . покой . . . жадным обычаем абы небыл зламан А також купцем . . . слободно и доброволно ходити и торговати заплативше правое свое мыто по старому закону и по старому складу. А також крал . . . и також про Естли бы сѣ пригодило нѣкоторому подданому . . . , имает жадати справедливост от . . . Старости . . . имают моц . . . , абы . . . учинили каждому справедливост И також . . . мы имаем дати знати . . . а крал его милост також имает нам дати о том знати Тое все вышеписанное мы . . . моцне и непорушенне и незламанно и неураженно имаемо здержати и наполнити, ми и також . . . без жадной зрады и без всѣкой хитрости А на . . . потврждение сталои вѣри нашу печат . . . и печат сына нашего . . . и печати бояр наших велѣли есми привѣсити к сему листу нашему. Писано у Хрловѣ

20. 1503, 22. XI.: Moldavský vévoda Štěpán posílá poselství k polskému králi, vzpomíná polské dohody, prostředkované českým a uherským králem Vladislavem, na nový zákrok řečeného krále Vladislava přistupuje k novému jednání s Polskem, žádá polského papovníka, aby se zřekl svých nároků na moldavskou provincii Pokutí, ujišťuje Polsko svou dobrou vůlí a ochotou k míru.⁶⁴

. . . Стефан воевода, божею милост'ю . . . , пришол до нас од Владислава в посол'стве Цобр Имбры а от Албрехта княз Андрей Рожа, арцибискуп лвовский . . . есмо учинили межи нами мир и покой Панове наяснѣйшого Владисава . . . , абы се тому . . . конец учинил Мы тогда послали . . . посла до наяснѣйшого . . . Владислава и дали есмо его милости знати . . . на ден' светого Михала . . . , на тот ден' абы его милост' наяснѣйши Владислав . . . своих панов послал А от Вашои милости никто не пришол Прото мы . . . баректо бы имал таковое уеднан'е и рокование . . . и не пришол бы . . . , он бы имал от всего права стратити а кто бы имал стати на тот ден' и он бы имал зыскати. И мы . . . зискали от всего права . . . Пак . . . Владислав . . . просил нас, абыкмо учинили . . . , недавно прислал . . . до нас своего посла Фуртата Марка и Фуртат Марко . . . поставил ден', на ден' всех светых И так . . . глейтовный лист . . . , того рокование . . . , ден' всех светых . . . Владислав послал . . . пана Телегды Ищвана и Балажфи Френц . . . , прото . . . просим . . . , абы есте учинили . . . Пак кто . . . А естли бы

III

Srovnáme-li slovansko-moldavské listiny s jinými moldavskými listinami, např. latinskými a německými, kterých má Moldavsko pro 15. století dosti, či s listinami napsanými v okolních zemích, tu můžeme říci toto: Mezi moldavskou listinou latinskou a moldavskou listinou slovanskou jsou na první pohled jisté shody; jsou tu však také rozdíly, pokud jde o jednotlivé formule, např. promulgaci, naraci, koroboraci, datovací formulí.⁶⁵ Platí to nejen obecně, ale také u listin, které byly zároveň vydány ve znění latinském i slovanském, např. u listiny z r. 1435⁶⁶ a 1499.⁶⁷ Lze říci, že latinské listiny, pokud byly psány v Moldavsku, jsou stylizovány jinak nežli listiny slovanské. Totéž lze říci také pokud jde o latinské listiny psané na půdě polské a na druhé straně v Uhrách.⁶⁸ Jinými slovy, latinská listina nebyla základem

slovansko-moldavské listiny. Slovansko-moldavská listina byla psána podle jiného formuláře a jinými písaři.

Srovnáme-li slovansko-moldavské gramoty se slovanskými gramotami vzniklými v okolí Moldavska, nacházíme tu též zřejmé rozdíly. Platí to zejména pokud jde o listinu moldavskou a valašskou, moldavskou a bulharskou či srbskou, a to ať už jde o skladbu a jednotlivé formule, tak pokud jde o jazyk. V moldavském prostředí kolovaly nejen ve 14. a v 1. pol. 15. století, ale i v 2. polovině 15. století nepochybně jiné vzory a jiné formuláře listin nežli v prostředí valašsko-podunajském. Moldavské listiny vykazují z hlediska diplomatického (na rozdíl od listin valašských) vyspělou formu po stránce formální. Jsou v nich (na rozdíl od listiny okolní) všechny tři základní části středověké listiny: Protokol, text, eschatokol. V první části (v protokolu) je invocace (symbolická i slovní) a intitulace, v druhé části (v textu) promulgace, narace, dispozice, koroborace. V třetí části tj. v eschatokolu je datovací formule.

Srovnáme-li slovansko-moldavskou listinu s listinou ukrajinskou, jež se od 2. poloviny 14. století slibně rozvíjela, srovnáním tím nevyřešíme vše. Neboť ukrajinská listina 14.—15. století podléhala sama rozličným vlivům, a to nejen ruským, ale polským a českým.^{68a}

Srovnání s polskou listinou 15. století není možné, i když takové srovnání se nabízí se zřetelem k politickým a kulturním vztahům polsko-moldavským 14. a 15. století. Neboť polské národní listiny v 2. polovině 15. století ještě nebylo. Listiny napsané na půdě polské v 15. století byly koncipovány a stylizovány výlučně v jazyku latinském.

Vše vede k tomu, abychom — jako v případě ukrajinské listiny, tak i v případě slovansko-moldavské listiny, která s ukrajinskou organicky souvisí — přistoupili ke srovnání slovansko-moldavské listiny s jinou slovanskou listinou 15. století, a to s listinou českou, která byla v 2. polovině 15. století v rozmachu, a to nejen na půdě české, ale také v Polsku a v Uhrách,⁶⁹ tj. v bezprostředním sousedství moldavského teritoria, a která byla v 15. století vlastně nejvyspělejší ze všech slovanských listin.

Srovnání české a slovansko-moldavské listiny 2. pol. 15. století není snadné. Jestliže slovansko-moldavská listina 15. století se omezuje prakticky na listiny donační a smluvní, česká listina 15. století vyniká nejen svou velkou mnohostí, ale také velkou různorodostí, nezachovávajíc vždy jednotný ráz. Ale vynecháme-li všeliké listy a zápisy, jež nemají právního charakteru, omezíme-li se jenom na české listiny donační a smluvní, je situace jasnější. Ovšem i tu obtíže jisté zůstávají. Jsou-li slovansko-moldavské listiny 14.—15. století (ať donační či smluvní) vcelku už sebrány a z velké části už také vydány tiskem, není tomu tak pokud jde o českou listinu té doby, zejména pokud se týče oblasti moravské, slezské a okrajových území. Není úplné edice českých listin, které byly napsány v 15. století v prostředí polském a uherském. A pokud jde o české listiny smluvní 15. století, které se týkají mezinárodních vztahů, edice takových listin dosud nemáme.

V cestě stojí ještě další těžkosti. Mezi listinami tak vzdálených zemí, jakými byly v 15. století země české a Moldavsko, nemůže být naprostých shod, a to ani slovních ani věcných. Tu i tam působily při stylizaci listin zvláštní místní potřeby i různé vlivy zevnější. Písaři moldavských listin, kteří podléhali těm či oněm vzorům, nemohli vždy zachytit všechny cizí zvláštnosti, když zřejmě neznali dobře, jak vysvítá z četných případů, slovanského jazyka, a pletli si např. i pády podstatných jmen atd.

Přes tyto překážky i obtíže i různosti vývoje pokusme se o takové srovnání, a to jak pokud jde o skladbu listin, tak i o jejich jazykovou formu. Přihlédneme

především k listinám donačním, dále k listinám glejtovním a posléze k listinám smluvním.

* *
*

1. Pokud jde o listiny *donační* 2. pol. 15. stol., nacházíme tyto formule:
v listině české⁷⁰ v listině moldavské⁷¹

a) intitulace:

My Václav, z buozie milosti knieže ... Milostiju božieju my Bogdan voevoda
(1451)

My Jiří, z boží milosti král ... Milostiju božieju my Stefan voevoda
(1457 ad.)

b) promulgace:

Oznamujem tímto listem přede všemi, Činim znamenito i s sěm listom našim
ktož jej uzří neb čtúce slyšeti budú... všem, kto nan uzrit ili ego uslyšit
čtuči (1457 ad.)

Známo činím tímto listem všem, kdož Znamenito činim etc. (1451 ad.)
jej uzří aneb čtúce slyšeti budú ...
Vyznáváme tiemto listem etc.

c) narace:

Shledavše věrné a pilné služby ... My viděvši pravu a věrnú službu do
Znamenavše mnohé věrné a ustavičné nas (1458 ad.)
služby ... My viděvši ich dobruju volju (1460 ad.)
Seznavše ... mnohé věrné služby ... Pan ... sluga naš služil nam pravo
Spatřivše na tu snažnost, kterúž ... a věrnú (2. pol. 15. st.)
učinil ... Priide před nami (1453 ad.)
Vzhledše na mnohé pilné a věrné Po ich dobroi voli a nikim neponuženi
služby, kteréž nám činil jest, činí ... (1461 ad.)
Jsú přistúpili před naši radu ... Priidoša před nami i před ... neponu-
Dobrovolně a bez všeho přinucení ... ženi ni ot kogo (1458 ad.)

d) dispozice:

S dobrým rozmyslem dali sme ... S našei dobroi voli i rozmyslu (1454)
S dobrým rozmyslem i radú věrných Svoim dobrym umyslom ... dali i po-
našich ... tverdili esmi ničego sobě neostavljějuči
Dáváme ... nic nevymiňující ani sobě (1458 ad.)
pozuostávající ... Dali i potverdili esmi emu (1459 ad.)
Dáváme, nic tu sobě ... nepozosta- S všem dochodom potverdili esmi
vující ... (1453 ad.)
Potverdili jsme a tímto listem potvr-
zujem ...
Mocí tohoto listu dávame ...

e) sankce:

A jestliže by kto nám se protivil ... A kto by chotil porušiti, buď prokljat
(1457 ad.)

A ktož ten list mieti bude ...

Kto budet gospodar u našej zemli tot, aby im neporušil našego daanija (1452 ad.)

Pakli bychom toho neučinili ...

A kto se pokusi vzjati ot nich (1451 ad.)

Pakli by kto ...

A pak (2. pol. 15. stol.)

Jestliže bychom ...

I pak (2. pol. 15. stol.)

A ktož by ...

f) koroborace:

Tomu na svědomie a na potvrzenie pečet naši kázali sme přivěsiti k tomuto listu ...

A na potvrždenie velěli esmi přivěsiti pečat k semu listu našemu (1457 ad.)

Tomu na potvrzení a pro lepší jistotu pečet naši k tomu listu dali sme přivěsiti ...

g) datovací formule:

Jenž jest dán a psán ...

Pisan u Sučavě (2. pol. 15. stol.)

Dán v Praze ...

Pisal v Jasoch (2. pol. 15. stol.)

2. Pokud jde o *glejtovní* listy, které byly udělovány stejně ve vnitřním styku jako při vysílání zástupců ze země, nacházíme tyto formule:

v listině české⁷²

v listině moldavské⁷³

a) intitulace:

My z boží milosti ...

Milostiju božieju my Stefan (1457 ad.)

b) promulgate:

Vyznáváme tiemto listem přede všemi, kdož jej uzří nebo čtúc slyšeti budú, že ...

Svědomo činim i s sém našim listom každomu dobromu, ktokoli na nem uzrit abo ego čtuči uslyšit (1457 ad.)
Znamenito činim listom našim všem, kto nan uzrit alibo ego čtuči uslyšit (1460 ad.)

Oznamujem tiemto listem všem vuobec i každému zvláště, že ...

e) dispozice:

Sme dali a mocí tohoto listu dáváme pravý glejt křestanský ...

Dali esmi ses naš list gleitovnyi pravym christianskym glejtom (1457)

Sme dali a mocí tohoto listu dáváme náš jistý, svobodný a bezpečný křestanský glejt a bezpečenství ...

Dali esmi ses list naš i gleituem i gleitovali esmi ego pravym glejtom (1460)

Gleituem im sim našim listom, pravym christianskym glejtom (1456)

Dali esmi ses naš list gleitovnyi pravym christiansky (1463)

Gleituem sim našim pravym christianským listom i glejtom (1468)

d) koroborace:

Toho na svědomie i lepší jistotu pečeti
naše k tomuto listu sme přivésili ...
Tomu na potvrzení počet naši králevskou
listovi tomu kázali sme ...

A na potvrzdenie všemu vyšepisanomu
veléli esmi ... pečat privěsiti sěmu
listu našemu (1457)

e) datovací formule

Jenž jest dán a psán ...

Pisan v ...

3. Srovnejme posléze formule listin *smluvních*:

v listině české⁷⁴

My ... z božie milosti král ...

Vyznáváme tímto listem všem, ktož
jej uzříe neb čtúce slyšeti budú ...

Vyznáváme tímto listem přede všemi,
kdež čten nebo čtúcí bude slyšán ...
Oznamujem tímto listem ...
Známo činíme ...

v listině slovansko-moldavské⁷⁵

My Petr voevoda (1458)
My Stefan voevoda (1462)

Vyznavajum sim našim listom kaž-
domu, ktokoli tot list uzrit ili čtuči
uslyšit (1458)

Vyznavamy i javno činim s tymto
našim listom i znamenitým i vernym
i christianskym maistatom, ktokoli
na t' zapis uzrit alibo ego čtuči uslyšit
(1462)

Vyznavaem s tymto našim listom ...
Znaemo činim ... s tym našim listom
všem, kto na nem uzrit ili čtuči ego
uslyšit (1499)

c) narace

Jest přistúpil před nás ..., proše nás,
abychom jemu ... potvrditi ráčili ...
Prosil nás, abychom ...
Hledíce k věrným jejich službám,
kteréz jsú nám činili a činiti nepřestá-
vaji ...
Hledíce na mnohé služby ...
Seznavše hotovost a povolnost jeho
při dalších službách ...
Š dobrým rozmyslem a radú naší ...

Přišli před nás ... naši mili (1457)
Přišli před nas a prosili nas, abychom
im (1460)
Prosil nas, abychmo učinili (1499)
My uzrěvše ich (1457)
Viděči i znajuči lasku (1485)

S našej dobrej voli i rozmyslu (1454)
My doradivši sja s našimi pany (2. pol.
15. stol.)

d) dispozice

Tímto listem odpouštíme ...
Slibující všechny úmluvy držeti a do-
cela zachováti ...

Sme vstúpili v příměře od danie listu
tohoto ...

Všechny takové listy a zápisy tímto
listem mrtvíme a vše moci zbavujeme..
Protož odvoláváme, kazíme a v nic
obracujeme ...

Ty listy my tímto listem rušíme, mo-
říme, kazíme a v niveč obracujem ...
Protož mocí králevskou kazíme a v nic
obracujeme ...

Protož svú mocí kazíme, odvoláváme,
rušíme a konečně umořujeme neb
mrtvíme ...

Protož ... ten zapis ... moříme,
mrtvíme, kazíme a všechnu moc odní-
máme ...

Slibujem naši dobrou, čistou a křesťanskú
věru ...

Slibující slovem naším, zapisem ...

Slibujem svú dobrou, čistou věru beze vši
zlé lsti, že to příměře zachovano bylo...

Slibuji ... mocí tohoto listu beze zlé
lsti zachováti ...

Kteréžto příměrie my slibujeme, naši
dobrou křesťanskú věrú zdržeti i za-
chováti beze vši zlé lsti ... žádného ne-
pozůstáváje ani nepozůstáváje ...

Smlúvu a dokonalú úmluvu beze vši
zlé lsti ... toto znašenitě vymišnu-
jíce ...

Toto ... vyměňující ...

Sme vsi škody i krivdy odpustili (1499)

Esmi tobě odpustili (1457)

Toto esmi odpustili (1460, 1470)

Slubujem ... zderžati ... podlug našeho
listu i zapisu (1479)

Přišli esmo u večnu ednost i priazn'
(1449)

Starii zapisi ..., toty zapisy umarěmo
tymto listom, skažemo i umoreno činim
(1462)

To kazimo i umorěmo (1485)

My ... listov našich umrtvim i ugasim
sim našim listom (1458)

Sljubnem ... čistu a pravu věru chováti
(1462)

Slubujem listy i zápisy ... bez lsti i bez
zrady zachovamo (1462)

Slubujem zderžati bez lsti i vsěkoi
chitrosti (1457)

Sljubujem vše neporušeno i nezlamano
zderžati (1499)

Slubujem mir věčnyi ..., imaemo iměti
i chováti neporušeny i nezlamanyi mir
(1499)

Imajem stati proti každogo ne-
priatele ... nikogo nevyimující (1449)

Ničego sobě neostavljajúči (1458)

Žadnogo nevyimující (1468)

A to ... vyměnivši (1462)

e) formule svědků

A při tom byli věrní naši milí [svěd-
kové] ...

Při kterémž zápisu sú byli ...

A na to svědkove (1460)

A na to jest věra (1460)

f) sankce

Pakliže, pakliby, pakli bychom toho
neučinili, pakli se to nestalo, pakli
bychom ...

A pak, a pakli, ač pak, a pakliby,
a jestli, jestli by, jestli bychom

Jestli pak, čehož bože ostřež ...
 Jestližeby to porušeno ...
 Jestli by kto chtěl ... na ně sahati ...
 A přihodilo-li by se, jehož bože ostřež ...
 Pakli by se přihodilo, čehož bože
 ostřež ...

A pakli bychom toho nepolnili podlug
 prisagi naši (2. pol. 15. stol.)
 A pakli by sja nam prigodilo (1449)
 Pakli by ... valka alibo vojna nam
 prigodila se (1462)
 Jestli by se prigodilo z ktorogo do-
 puščenija božieho, bože togo nedavai...

g) koroborace

Toho na potvrzení náš majestát ...
 kazali sme přivésiti k tomuto listu ...
 K tomu všemu na potvrzení pečeti
 své vlastní přivésili sme k tomuto
 listu ...

Ku semu listu pečat našu kazali esmi
 přivésiti (1462)
 A na potvrždenie vsemu vyšepisanomu
 velěli esmi pečat přivésiti k semu listu
 našemu (1457)
 A na potvrždenie ... (1460)
 Veleli esmi našu pečat zavésiti k semu
 listu našemu (1463)

k) datování

Jenž jest dán ...
 Jenž jest dán a psán ...

Pisan v Sučavě (1449 ad.)
 Pisal v Sučavě ... (2. pol. 15. stol.)

* *
 *

Tím vším dospíváme k závěru ve věci skladby a formulí české i moldavské listiny. Srovnání českých i moldavských, donačních, glejtovních i smluvních listin z 2. poloviny 15. století lze uzavřít takto:

1. V české a slovansko-moldavské listině (donační, glejtovní, smluvní) z 2. poloviny 15. století není, pokud jde o její formule a skladbu, úplné uniformity.

2. Tu i tam se nevyskytují všechny obvyklé formule.

3. Stylizace rozlišných formulí je tu i tam jiná, např. objevují se rozdíly ve formulí týkající se svědků, v datování (v české listině od narození Krista, v moldavské od stvoření světa). Tu i tam působily při tom všeliké místní domácí způsoby, event. i různé zevnější podněty.

4. Avšak přesto vše vidíme, že řečené listiny jsou po stránce listinných formulí a fraseologicky analogické a že na obou stranách se objevuje a opakuje takřka stereotypicky stejný ráz formulí; podstatných rozdílů v této věci mezi oběma listinami není.

5. Tu i tam třeba spíše mluvit, a to ať už jde o listiny vnitřní (či zevnější) o nápadných shodách.

6. Lze říci, že mezi českou a slovansko-moldavskou listinou jisté souvislosti jsou, a že můžeme mluvit o vlivech jedné listiny na druhou: a to zřejmě listiny české na slovansko-moldavskou nežli naopak.

Mohlo by se ovšem říci, že mnohé shody či souvislosti mezi oběma druhy listin vyvěrají ze základu jakési obecné či středoevropské středověké listiny, že tu jde

o projev určitých obecných znaků a že o nějakém vzájemném působení či o přímém vlivu jedné řečené listiny na druhou mluvit přece jen nelze. I když proti myšlence působení obecného základu středověké listiny lze namítnout, že tento není všude stejně reprodukován ve středověkých listinách (např. polských, uherských, ukrajinských), přece jen námitku řečenou přehlížet nelze.

* * *

*

Za těchto okolností je nutné, abychom si všimli ještě dalších okolností, které mohou být pomůckou při řešení našeho problému a to jazykové formule, jazykových zvláštností a tvarů moldavských listin v 2. polovině 15. století. — Vzhledem k tomu, že nejen po stránce formální, ale také v obsahovém ohledu jsou jisté rozdíly mezi moldavskou listinou donační a smluvní (první je jazykově víc stereotypická, druhá jazykově bohatší, v první se projevují více jakési domácí jazykové zvláštnosti či tendence, v druhé, která byla vázána víc na mezinárodní smluvní formy a jazykové vlivy, víc vlivy a síly externí) třeba abychom pojednali, pokud jde o jazykovou stránku, zvlášť o jazyku moldavských listin donačních a zvlášť o jazykových zvláštnostech listin smluvních a glejtovních.

Analyzujme tedy slovansko-moldavské listiny po stránce jazykové a to z hlediska lexikálního, fraseologického, tvaroslovného i hláskoslovného, syntaktického či jiného. Přihlédněme především k *donačním* listinám. V těchto nacházíme zvláštní tvary

a) z *hlediska lexikálního*: list, zapis (takřka ve všech donačních listinách), úředník (Bogdan, Documentele I 4, 6 k r. 1457/8, tamtéž I 29 k r. 1459), úředník (B. I 8/9 k r. 1458, B. I 44 k r. 1461), zeť (B. I 44, 122 k r. 1461 a 1467), zaduši, zadušie (Costachescu, Documentele II 407 a d. k r. 1452 ad., B. I 34 k r. 1459 ad.), obrok (B. I 34 k r. 1459, B. I 162 k r. 1472), potvrzení (C. II 442 ad. k r. 1453 ad., B. I 4 ad. k r. 1457 ad.), jednanie (B. I 74 k r. 1463, C. II 421 k r. 1452), žold (B. I 95 k r. 1466), sukno i platno (B. I 95 k r. 1466), zakon, zakon zemského prava (B. I 239 k r. 1480, B. I 247 k r. 1481), protivník (B. I 95 k r. 1466), měščane, m. ot města Briad (B. II 63 k r. 1495), prisežníci (B. I 191 k r. 1474), knězove (B. I 354 k r. 1488), usti, ustie (C. II 425 k r. 1452, 445 k r. 1453), dědina (B. I 354 k r. 1480 1488), kameny vosku (B. I 4 k r. 1457), kut, oba kuty (B. I 263 k r. 1481), voisko (B. I 14 k r. 1458), stav (B. I 125 k r. 1468), mlyn (B. I 125 k r. 1468), předsrečennyj (C. II 442, 453 ad. k r. 1453 ad.), proklět (C. II 466, 501 k r. 1453, 1454, B. I 37 k r. 1460), vyšepisanyi (B. II 100 k r. 1497), znamenany, znamenany dub (B. I 114 k r. 1466), ubozi ljudi (B. I 150 k r. 1470), zataiti (C. II 442 k r. 1453), porušiti (B. I 4, 6 k r. 1457 a 1458, B. II 87, 100 k r. 1495 a 1497), pokusiti, pokusiti se (B. I 95 k r. 1466, B. II 100 k r. 1497), potvrditi (B. II 87 k r. 1495), dobyvati (B. I 80 k r. 1464), orati, orali roli (C. II 461 k r. 1453), mezi (B. I 114 k r. 1466).

b) z *hlediska fraseologického*: Kromě běžné promulgace (znamenito činím všem, kto ... uzrit ili čtuči uslyšit) a koroborace (a k tomu všemu vyšepisanomu velěli esmi privěsiti naši pečat k semu našemu listu) lze vyzvednout: 1) narační formule: My viděvši ich dobruju volju i ednanie (B. I 93 k r. 1466), viděvši dobroe i pravoe ich vyznanie (B. I 247 k r. 1481), priidoša před nami (k r. 1493); 2) disposiční formule: Dali i potverdili esmi (B. I 31 k r. 1459), dali i potverdili esmi (B. I 138 k r. 1468), potvrdili i dali esmi (B. I 14 k r. 1458), my esmo poznamenali (B. II 63 k r. 1495), aby poslušni byli platiti myto u ruky úředníkův (B. I 4 k r. 1457), žaloval nam

i svědčil privilegia, on ich zkasil i zagubil (B. I 66 k r. 1462), dostalo se služě našemu (B. I 403 k r. 1490), toč selo byl kupil (B. I 237 k r. 1480), gleituem i gleitovali esmi ego pravym gleitom (B. II č. 127); 3) sankce: a kto by chotěl porušiti ili odněti (C. II 460 k r. 1453), a kto se pokusit (B. I 75 k r. 1463), a kto se pokusi (C. II 407 k r. 1452), a kto se pokusit našego dania i potvrzdenia porušiti (B. I 30 k r. 1459, B. II 63 k r. 1495), a kto sja pokusit našego daania razdrušiti (B. I 221 k r. 1479), aby neporušil našego daania i zapisu (C. II. 432, 453 k r. 1452--3), aby neporušil našego daania i zapisu (B. I 117 k r. 1467, B. I 125 k r. 1468).

c) z *hlediska tvaroslovného a hláskoslovného*: čeledi, gen. plur. (C. II 442 k r. 1453), věčnoi paměti (C. II 453 k r. 1453), od usti (C. II 444 k r. 1453), naši pečat, ac. (k r. 1433), v zadušie, v zaduši (B. I 117 ad. k r. 1467 ad.), na ustie (C. II 444, 458 k r. 1453), na usti, na ustii (B. I 247 k r. 1462, 1481, C. II 425 k r. 1452), s čeledi ich, s čeledmi instr. (B. I 246, 311, 312 k r. 1480, 1487), s mlíny (B. I 125 k r. 1467, s stavmi (B. I 354 k r. 1488), s mlíny i stavy (C. II 421 k r. 452), našim dobrym umyslom (B. I 6 k r. 1458), s našim dobrym pomyslom (B. I 403 k r. 1490), s vsém dochodom (B. I 31 k r. 1459, C. II 400 k r. 1451), za tym jednani (B. I 55 k r. 1462), jest podoben (B. I 8, 37 k r. 1458 a 1460), potvrdil (B. I 37 a dále k r. 1460 ad.), potvrdil (B. I 61 ad. k r. 1462 a 1466), potvrdili, potvrdili esmi (C. II 508 k r. 1454, B. I 20, 24, 504 ad. k r. 1458 ad., 1492), potvrdili esmi (C. II 453 ad. B. I 9, 1443 ad.), otpustili (B. I 44 k r. 1461), žaloval nam (B. I 66 k r. 1462).

d) z *hlediska syntaktického a jiného*: i pak (C. II 453 r. 1453 ad.), ili pak (B. I 4 ad. k r. 1457 ad.), a pak (B. I 356, B. II 53 k r. 1488 a 1495), proto (C. II 508 k r. 1454, B. I 31 k r. 1459), protož (B. I; 191 k r. 1474), a takož (B. I 8 ad. k r. 1458 ad.).

* *
*

Přihlédneme nyní k listinám *směrním*. V těchto nacházíme např. tyto tvary: a) z *hlediska lexikálního*: list, zapis (C. II 740 ad. k r. 1449 ad., B. I/II velmi často od r. 1457), verny list (B. II 300 k r. 1468), pravy list i gleit (B. II 305 k r. 1468), list privilejny (B. II 294 k r. 1463), list gleitovny (C. II k r. 1457, B. II 257 k r. 1457), list gleitovny pravy (B. II 294, 1463), listy i maistat (B. II 269 k r. 1462), list maistat (B. II 291 k r. 1462, B. II 294 k r. 1463), maistat (B. II 300 k r. 1468), gleit (B. II 257 k r. 1457, B. II 269 k r. 1460), pravy christiansky gleit (B. II 412 k r. 1456, 1498), gleitovnyj list (B. II 482 k r. 1503), rok (C. II 746 k r. 1449), město (C. II k r. 1456, B. II 294, 417 k r. 1463, 1499), predkove (B. II 261 k r. 1458), svědkove (B. II 270 k r. 1460), potvrzdenie (C. II 746 k r. 1449), potvrzdenie (B. II 257 k r. 1457, B. II 351 a 370 k r. 1479 a 1485), žold (C. II 814, 815, k r. 1458), čas, každý čas (C. II 746 k r. 1449), valka (B. II 269, 370 k r. 1462 a 1485), sukno i platno (B. II 759 k r. 1452), platno (B. II 261 k r. 1458), imenie (B. II 257 k r. 1457), moc (B. II 417 k r. 1499), nebožčik (C. II 759 k r. 1453), zakaznik (B. II 412 k r. 1498), spravedlivost (C. II 759 k r. 1453), milost (C. II 759 k r. 1453), kněža, kneža (B. II 417 k r. 1499), knjaža (B. II 269 k r. 1462), kněžja (B. II 297 k r. 1467), knjaz (B. II 291, 417 k r. 1462, 1499), kněz (B. II 297 k r. 1467), Kazimir (B. II 269 a dále k r. 1462 ad.), Vladislav (B. II 417, 482 k r. 1499, 1503), duchovenstvo (B. II 300 k r. 1468), podkomori (B. II 305 k r. 1468), snem (B. II 297 k r. 1467), kral (B. II 417 k r. 1499), reženie (B. II. 297 k r. 1467), řeč (B. II 351 k r. 1479), spravedlivost, sp. učiniti, žadati (B. II 297, 417 k r. 1467, 1499), pokoj i mir (B. II 417 k r. 1499), laska (B. II 370 k r. 1485), tyžden (B. II 297 k r. 1467), dědič (B. II 417 k r. 1499),

chvilja i čas (B. II 300 k r. 1468), uednan'e (B. II 482 k r. 1503), poslušenstvo (B. II 300 k r. 1468), poslušenstvi (B. II 370 k r. 1485), moc (B. II 417 k r. 1499), rokovanie (B. II 482 k r. 1503), krivdy i utisky (B. II 370 k r. 1493), nemoc (B. II 417 k r. 1499), ednanie (B. II 417 k r. 1499), kus, kus zemli (B. II 482 k r. 1503), zasě (C. II 777 k r. 1456 B. II 269, 329 k r. 1462, 1470), opěť zasě (B. II 417 k r. 1499), ale (B. II 257 k r. 1457, B. II 261, 269 k r. 1458, 1460), kromě (B. II 288, 300 k r. 1462, 1468), mezi (B. II. 487, 482 k r. 1499, 1503), pokorny (B. II 300 k r. 1468), laskavy (B. II 417 k r. 1499), nižadny (B. II 370, 417 k r. 1485, 1499), přědrečennyi (B. II 417 k r. 1499), vyšepisannii (B. II 417 k r. 1499), vyšeročennii (B. II 417 k r. 1499), inšii, inšii škody (B. II 417 k r. 1499), mile (B. II 351 k r. 1479), mocne i neporušcnno (B. II 417 k r. 1499), cělo i bezpečně (B. II 417 k r. 1499), priati (C. II 746 k r. 1449), otdaliti (C. II 746 k r. 1449), otdaliti sě (B. II 370 k r. 1485) nazvati sě (B. II 1417 k r. 1499), račiti (B. II 405 k r. 1496, B. II 412 k r. 1498) zyskati (B. II 482 k r. 1503), vypraviti (B. II 383 k r. 1493), oddělitii (B. II 48 k r. 1503), vskazati (B. II 383 k r. 1493), gleitovati (C. II 759 k r. 1453, B. II 269, 305 k r. 1460 a 1468), milovati (B. II 257, 269, 417 k r. 1457, 1460, 1499), otpustiti (B. II 257 k r. 1457), protiviti sě (B. II 370 k r. 1485), naslidovati (B. II 269 k r. 1462), propustiti (B. II 412 k r. 1498), posvědčiti (B. II 269 k r. 1462), praviti, nam pravil (B. II 409, 446 k r. 1498 a 1499), potverditi (B. II 269 k r. 1462), zavěsiti (B. II 294 k r. 1463), priiti (B. II 294 k r. 1463), žadati (B. II 417 k r. 1499), kupovati (B. II 294 k r. 1463), prodavati (B. II 294 k r. 1463), počinati (B. II 300 k r. 1468), držati i chovati (B. II 417 k r. 1499), valčiti (B. II 300 k r. 1468), dobyvati (B. II 417, k r. 1499).

b) z *hlediska fraseologického*: Kromě obvyklé promulgační formule (vyznavamy s tymto našim listom... maistatom etc., znaemo činim s tym našim listom etc., svědomo činim sim našim listom etc.) a koroborační formule (a na potvrzení tomu vsemu vyšepisanomu pečat našu privěsili esmo atd.) třeba uvést: 1) narační formule: viděči i znajuči lasku najasnějšago knazja (B. II 370 k r. 1485), žadaja nas, aby chmo tych poslov kazali... propustiti (B. II 412 k r. 1496), žadali nas, aby chom imali priiti pered pana Kazimira, aby chom povinny gold udilali (C. II 765 k r. 1453), prijechali a žadali nas, aby chom..., aby nas gleitovali (C. II. 759 k r. 1453), prosili nas, aby chom im myta polechčili (C. II 788 k r. 1456), prosili nas, aby chom im myto otpustili (B. II 271 k r. 1460), najasnějšee knjaže i pan Kazimir, pan naš naimilostivšii nas napomenul, upominal (B. II č. CXXIX k r. 1462), vovoda vskazal k nam (B. II 383 k r. 1493); 2) dispoziční formule: gleituem sim našim listom pravym i christianskym; gleitom (C. II 777 k r. 1456), gleituem sim našim pravym listom i gleitom (B. II 305 k r. 1468), gleitujem i gleitovali esmi ego pravym gleitom (B. II 269 k r. 1460), objazuem sja... osvjacenomu i najasnějšemu Kazimirovi..., aby chom ego milosti verni i spravedlivi byli (B. II 261 k r. 1462), gněv esmi tobě otpustili (B. II 309, 310 k r. 1470), esmi otpustili..., chočem tě milovati i u velikoi laseč deržati (B. II 257 k r. 1457), listov našich umrtvim i ugasim (C. II 814/15 k r. 1458), na dalšii časy sljubuem panu Kazimiru čistu i pravu věru chovati,... listy i maistat potverditi..., na inši čas otložiti (B. II 289 k r. 1462), snem byl i stal..., druhy snem... položili... (B. II 297 k r. 1467), zapisy umarěmo tymto listom, skaženo i umoreno činim (B. II 282 k r. 1462), sljubuem osvjacenomu i velebnomu Kazimirovi... virni byti i spravedlivi, nižadnogo deržati sja do našich gorl i do našej smerti bez lesti i bez žadnoj chitrosti (B. II 282 k r. 1462), verni i pilni byti jakož vyše pišem žadnogo nevyimujuči, ego milosti pokoru i gold udi-lati... (B. II 300 k r. 1468), aby chom sě s ego osvčenoj milosti viděli (B. II 351

k r. 1479), podavajúci s e i s našimi poddanými... u poslušnosti, prisegu kazimo i umorémo, nižadnoj valki počinati... (B. II 370 k r. 1485), nezgoda i valka byla mezi nami i mezi najjasnějším kněžatem... mezi nami i mezi prerečeným najasnějším... kralom..., sljubujem najjasnějšomu kněžatju... neporušeny i nezlamany mir..., pomocni byti mami za vždy... (B. II 417 k r. 1499), sukno i platno prodajut loktem (C. II 759 k r. 1452 B. II 261 k r. 1458), a to vyměňivši (B. II 282 k r. 1462), nikogo nevyimujuči..., s dobrým umyslom (C. II 746 k r. 1449); 3. datovací formule: gleit dan (B. II 412 k r. 1496), na den' vzdviženija chresta (B. II 442 k r. 1499).

c) z *hlediska tvaroslovného a hláskoslovného*: Panove rada zemli (B. II 417 k r. 1499), vyšepisaniu kralave (B. II 417 k r. 1499), pan naš najmilejšii (B. II 305 k r. 1468), naš milostivy pan (C. II 759 k r. 1453), najasnějšii i milostivy pan (C. II 759 k r. 1453), přenaosvěcenšee i naivšee kněžja i velemožny... Kazimir (B. II 297 k r. 1467), najasněšee knjaža pan Kazimir, pan naš naimilostivšii (B. II 289 k r. 1462), najasnějši Vladislav (B. II 482 k r. 1503), nauctivějšii u boga kněz archiepiskop (B. II 297 k r. 1467), mlyn městsky (C. II 804 k r. 1454), inšii škody (B. II 417 k r. 1499), našich prijateli byti prijatelem, gen. (B. II 417 k r. 1499), pana naimilostivějšego (B. II 300 k r. 1468), ego osvěcenosti (B. II 289 k r. 1462), nynějšich zapisov (B. II 288 k r. 1462), myto ot kameně (B. II 271 k r. 1460), z božiej milosti (B. II 417 k r. 1499), z dopuščeniija bož'ego (B. II 383 k r. 1493), z našej dobroj voli i rozmyslu (C. II 804 k r. 1454), bez vsėkoi lsti i zrady (B. II 417 k r. 1499), bez lsti i chytrosti (C. II 759 k r. 1453), podlug starych učinkov (B. II 300 k r. 1468), podlug prisagi naši (B. II 288 k r. 1462), podlug našego listu i zapisu (B. II 309, 351 k r. 1470, 1479), podlug svoej moci (C. II k r. 1457), podlug moci našej (B. II 300 k r. 1468), budučiim (B. II 417 k r. 199), k věčnoi paměti (B. II 370 k r. 1485), každomu duchovnomu i sveckomu (B. II 300 k r. 1468), i najjasnějšomu kněžatju (B. II 417 k r. 1499), osvjacenemu i velebnomu Kazimirovi knjažati (B. II 282 k r. 1462), najjasnějšemu knjažati (B. II 417 k r. 1499), najasnějšemu i naimilostivějšemu Kazimirovi (B. II 300 k r. 1468), jasnějšomu, osvěcenomu Kazimirovi, kněžju litovskomu i dědičju i kněžati pruskomu (B. II 351 k r. 1479), vyšepisanomu i najjasnějšomu panu (B. II 417 k r. 1499), vsěmu duchovenstvu (B. II 300 k r. 1468), k niněšnemu listovi (B. II 417 k r. 1499), kněž litovskogo (B. II 442 k r. 1499), najasnějšego osvjacenogo pana Kazimira (C. II 759 k r. 1453), otcě našego (B. II 289 k r. 1462), pečati naše (C. II 804 k r. 1454), na inšii čas (k r. 1462), našego syna (B. II 417 k r. 1499), najasnějšogo Vladislava (B. II 482 k r. 1503), neprijatelě mocnego (B. II 417 k r. 1499), v den svjatogo Franciška (B. II 297 k r. 1467), po svjatem Jurii naibližšim (B. II 297 k r. 1467), u věrnoj rucě (B. II 288 k r. 1462), pri našei čti i věrě (B. II 309 k r. 1470), u poslušnosti (B. II 370 k r. 1485), v ich milosti městoch i zamkoch (B. II 417 k r. 1499), s kanclěrem (C. II 802 k r. 1451), s velikým kněžatem... naimilišim (B. II 417 k r. 1499), s vsimi duchovnymi i svěckimi pany (B. II 288 k r. 1462), s vsěm svojim iměniem (B. II 257 k r. 1457), s našim otcem duchovnym mitropolitom (B. II 300 k r. 1468), s vseju našeju mocju (B. II 417 k r. 1499), z mocju i bez porušenja nyněšnjogo listu (k r. 1462), s vsim duchovenstvom (B. II 300 k r. 1468), vsěmi dobrymi učinky (C. II 759 k r. 1453), s vsimi našimi poddanými (B. II 300 k r. 1468), s ego osvěcenoi milosti (B. II 351 k r. 1479), s najasnějšimi knjazem (B. II 370 k r. 1485), s vseju moceju i silami (B. II 417 k r. 1499), mocami našimi (B. II 370 k r. 1485), s vsimi svojimi mocami (B. II 417 k r. 1499), nižadnymi řečmi (C. II k r. 1456), s tymto našim mile vypisanyim maistatom (B. II 300 k r. 1468), přerečeným kněžatem (B. II 1417 k r. 1499), s přerečeným najjasnějšim panom (B. II 417

k r. 1499), s vseju mocju i silami (B. II 417 k r. 1499), se zapisali i zaobvjazali (B. II 289 k r. 1462), se nam stala (B. II 412 k r. 1498), upadnul by (B. II 417 k r. 1499), utekl (C. II 808 k r. 1457).

d) *Z hlediska syntaktického či jiného*: pak (B. II 397 k r. 1496), a pak (B. II 288, 291 ad. k r. 1462 ad.), a pakli (C. II. 746, 1449), ač pak (B. II 397 k r. 1496), ani pak (B. II 269 k r. 1460), i pak (C. II 759, B. II 261 ad. k r. 1452 ad.), a pakby (C. II 777 k r. 1456), a pakliby (B. II 271 k r. 1460 ad.), pakli bychom (B. II 291 k r. 1462 ad.), esli bychom (tamtéž), estlipak (B. II 401 k r. 1496), estliby se (B. II 417 k r. 1499), a jestli (B. II. 370 k r. 1485), a estliby (B. II 297 k r. 1467), estli bychom (B. II 370, k r. 1485). abychom (C. II 759, 774, B. II 261, 351 k r. 1453 ad.), tak abychom (B. II 305 k r. 1468), takož (C. II 759 k r. 1452), a takož (B. II 417 k r. 1462). B. II 397 k r. 1496), ač by (B. II 282 k r. 1462), nikoli (B. II 291 k r. 1462).

* *
*

Ve věci jazykových zvláštností slovansko-moldavských gramot 2. pol. 15. století lze učinit nepochybně tento závěr:

1. Jazykovou stránku jednotlivých formulí nelze přehlížet. Jejich jazykový ráz není nahodilý.

2. Jestliže určité formule bylo by možno vysvětlovat z obecného uzu evropské listiny a nikoli ze vzájemného působení listiny jedné na druhou, v případě jazykových zvláštností slovansko-moldavských gramot třeba soudit jinak.

3. Rečené jazykové zvláštnosti jsou jistě komplikované. A to tím spíše, že středověký pisář slovansko-moldavských listin často některým slovanským rčením nerozuměl, podával je ve formě nepřesné a komolil je.

4. Ale je nepochybné, že mnohá z uvedených slov patří mezi slova obecně slovanská, jiná pak k slovní zásobě východoslovanské nebo západoslovanské. Mnohá slova náležejí nepochybně k novým středověkým spisovným jazykům nebo (pokud jich ještě nebylo) k hovorové řeči určitých oblastí.

5. Mnohé výrazy slovansko-moldavských gramot 2. pol. 15. století, a to zejména externích gramot, lze označit za polonismy. Sem náležejí např. slova: řeč (věc), pokui, soim, brovar, krol, obyčaj, holdunok, městce, měsce, cnotami, panuv, kramnyje řeči, polecil, počensji, šukali, simi razy atd.

6. Mnohé výrazy náležejí mezi ukrajinismy, např. pinězi, pinězmi, diti, did, z dítmi, dilati, udilati, privisili esmi, chočum atd. nebo mezi rusismy např. osmotrěvši, krěpost aj. Ukrajinismy se v moldavských gramotách množily zejména od konce 15. století.

7. Mnohá slova třeba označit za rumunismy např. bukata, nepot aj. Jak polonismy tak i rumunismy nebyly převzaty do slovansko-moldavských listin z polských či rumunských listin, jichž v 15. století ještě nebylo, nýbrž spíše z hovorové i z ústní kancelářské polské a rumunské mluvy.

8. Některé výrazy vyskytující se zejména v interních slovansko-moldavských gramotách lze charakterizovat jako jugoslavismy (např. voisko aj.), ba bulharismy.

9. Mnohá slova náležejí do uherského či slovenského prostředí. Platí to např. o těchto: vare kto, vare ščo, vare koliko, vare kogo, varekoli, chotar, urik, bantovati, šandru, chitlenstvo, mesto, den svetych, na den svetogo Michala aj.

10. Ale mnoho slov třeba označit za nesporné bohemismy. I když v některých případech lze mluvit stejně o polonismech jako o bohemismech, přece většina

takových výrazů má daleko blíže k středověké spisovné češtině a k soudobé české listině nežli k polštině, která v 15. století ještě nenalezla přesnou spisovnou formu. I když mnohdy není vyloučena ani jiná oblast slovanská, přece v daném kontextu, významu i užití odpovídají rozličné výrazy především staročeskému uzru. Tu a tam jsou české kořeny či základy slov. Tu a tam je zřejmá česká provenience. Jindy lze mluvit o českém základu, k němuž byla připojována koncovka ukrajinská. Jsou tu nejen česká slova, ale celá česká rčení, české vazby, česká fraseologie, české podoby slov i celých vět.

11. Některé bohemismy jsou zvláštního druhu. Neboť čeština převzala ve středověku i mnohá cizí slova, znárodnila je a stala se jejich nositelem či šířitelem. Platí to např. o podstatných jménech glejt, hold, o slovesech glejtovat, holdovat, jež jsou německého původu, ale jež se ve střední i východní Evropě rozšířila v 15. století právě českým vlivem.

12. Mnohá slova či vazby mohly přejít jen z české památky, z českého formuláře a to přímo. U jiných lze to říci s velkou pravděpodobností anebo lze se vyslovit tak, že mohly přejít vlivem sousedního nečeského (polského či uherského) prostředí.

13. Se zřetelem na řečené bohemismy, které se objevují více či méně jak ve vnitřních tak zevnějších slovansko-moldavských gramotách, nelze vlastně činit podstatných rozdílů mezi oběma druhy slovansko-moldavských listin. Oba druhy — jeden méně, druhý více — byly v jisté závislosti na pokročilejší listině jiné. Můžeme mluvit jak ve vnitřní, tak i zevnější listině slovansko-moldavské o vlivech spisovné češtiny a české listiny.

14. Sloh i jazyk slovansko-moldavské listiny i listiny české má velké podobnosti. Tyto podobnosti nelze vysvětlit z pouhé závislosti na slohu listiny latinské či východoevropské. Třeba mluvit o vlivech staré české listiny a staré spisovné češtiny na půdě rumunského Moldavska. Česká listina, která byla ve 14. století sama v závislosti na cizích vzorech, která však od přelomu 14.—15. století nabyla — opírajíc se o listinu obecně evropskou, ale jazykově se vyvíjejíc samostatně — dokonalých a samostatných forem, stala se známou v rozličných oblastech střední i východní Evropy. Nebyla cizí ani v severním Moldavsku. Nejen listina ukrajinská, ale i severomoldavská má mnoho společného s listinou českou, s její skladbou, stylem, slovem, i když se neuzavírala ani jiným vlivům. Mnohé z výrazů této moldavské listiny, které byly dosud pokládány za polonismy či ukrajinismy, třeba spíše označovat za bohemismy.

V

Je otázka, co umožňovalo pronikání české listinné praxe v 2. polovině 15. století tak daleko na východ? Třeba se tázat, jaké bylo pozadí, podmínky či příčiny tohoto dění.

Tu lze dospět k těmto závěrům:

1. Byl to důsledek už starší praxe a starších tradic ze 14. a 1. pol. 15. století.⁷⁶ Ráz slovansko-moldavských listin 2. pol. 15. století byl ovlivněn už starší tradicí a starším působením spisovné češtiny v poříčí horního a středního toku řeky Prutu a Dněstru.

2. Mnohé jevy souvisely se staršími česko-moldavskými a česko-ukrajinskými styky, se styky povahy politické, hospodářské, obchodní, se styky Slezska, které od pol. 14. a v 15. století bylo ve svém velkém rozsahu součástí českého státu, s východní Haličí, jihozápadní Ukrajinou i se severním a středním Moldavskem.

Důležitou spojkou tu byla obchodní cesta spojující Vratislav, Krakov, Lvov se Sučavou a černomořskými přístavy.⁷⁷ Významné osobnosti, které se objevují mezi autory východohaličských a moldavských listin počátkem 2. pol. 15. století, např. Bučačtí — jeden z nejmocnějších rodů ve východních částech haličské Rusi a na pohraničí haličsko-moldavském; — jsou slezského původu.⁷⁸ Není divu, že si podržovaly i v 15. století — jako řada některých lvovských osobností slezského původu (Bilik, Fridrich, Prokop, Kašpar) — jména běžná spíš v českém nežli v polském, ukrajinském či rumunském prostředí (Dětrich, Bartoš, Stibor aj.).

3. V 2. pol. 15. století přibýly další okolnosti, které podporovaly tento vývoj a řečené vztahy. Na jedné straně tu nastal rozmach spisovné češtiny ve střední Evropě, na území uherském, slovenském i polském — kde čeština všude zdomácněla a stala se za absence národních spisovných jazyků jiných vlastně místní národní řečí — a působení této češtiny prostřednictvím polským a uherským na půdě ukrajinské a východokarpatské;⁷⁹ na druhé straně došlo v 2. pol. 15. století k dalšímu utužování politických, obchodních i jiných svazků a styků česko-ukrajinských a česko-moldavských v době vlády Jiříka z Poděbrad v Čechách a knížete Štěpána Velkého v Moldavsku, vrcholících v prostředkovačí úloze českého a uherského panovníka Vladislava Jagellovce ve sporech polsko-moldavských z konce 15. století.⁸⁰ Podnětnými tu byly ohlasy českého a středoevropského husitského hnutí, které se projevovaly na půdě severomoldavské už v 1. pol. 15. století, a které potom vrcholily emigrací českých bratří do Moldavska v 90. letech 15. století.⁸¹

4. Rozličné styky se neomezovaly ani v 2. polovině 15. století jen na dotyk přímý. V mnohém ohledu tu mělo důležitou roli prostředí polské, uherské a ukrajinské. Úloha polského prostřednictví — a to jak při stylizaci českých listin vznikajících v 15. století na půdě polské, tak listin severomoldavských — je více než jasná.⁸² — Prostřednictvím uherské se zračí nejen v četných „hungarismech“, v účasti uherské politiky při pacifikaci Moldavska a Polska, ale také při stylizaci některých moldavsko-polských smluv z konce 15. a počátku 16. století.⁸³ Ke vzniku některých slovansko-moldavských listin smluvního charakteru došlo prostřednictvím zástupců česko-uherského krále Vladislava Jagellovce. Uvážíme-li že za vlády tohoto panovníka v 2. pol. 15. století byla čeština v české a uherské kanceláři v rozmachu, nemohla tato okolnost nepůsobit tam, kde ingerence české i uherské královské moci zasahovala.

5. Prostřednictvím ukrajinské při stylizaci moldavských listin 2. pol. 15. století je více než jasné. Jestliže v haličsko-ukrajinských oblastech navazovali už ve 14. a poč. 15. století zcela zřejmě na českou listinu,⁸⁴ počátkem 2. poloviny 15. století tomu nebylo, jak lze ukázat namátkou na některých příkladech, jinak.⁸⁵ Uvážíme-li, že u kolébky ukrajinské i moldavské listiny byli často tíž autoři, že k jejich stylizaci docházelo za analogických okolností, jiný závěr není možný.

* * *

Ozvaly-li se v dosavadní literatuře názory, že v moldavských listinách 15. století působily jihoslovanské, ruské či ukrajinské vlivy, třeba názor na tuto otázku dnes pozměnit. Ozvaly-li se názory, že tam převažovaly polonismy, třeba dnes vzpomenout také bohemismy, pronikající na východ jak přímo, tak přes území polské či uherské. Bohemismům a vlivům spisovné češtiny připadá v rozvoji moldavských gramot 15. století nepochybně důležité místo. Je vidět, že jevištěm vlivů spisovné češtiny v 15. století nebyly jen Uhry, Slovensko a Polsko, nýbrž také vzdálenější haličská Ukrajina i severní Moldavsko.

Při řešení problému, který se zračí už v titulu této práce, postupovalo se metodou komplexní. Základní pomocí tu byl rozbor slovansko-moldavských listin po stránce historické a historickou metodou. Filologická argumentace tu byla jen pomocná, i když nepochybně neméně spolurozhodující; k filologické argumentaci a k filologickému výzkumu bude ovšem třeba se ještě vrátit. Užilo se dále hojně srovnávacího studia a srovnávací metody. Nejednou právě pomocí komparace bylo možno naznačit nové způsoby řešení.

Historická věda může nepochybně pomáhat i při řešení problémů čistě jazykových; může naznačovat nové možnosti interpretace také pokud jde o jazykovědnou problematiku slovanskou. Může pomáhat k řešení vlastní a přednostní problematiky slavistické. V tom ohledu a především v tom smyslu může se stát sama vědou slavistickou.

POZNÁMKY

- ¹ *Studii cu privire la Stefan cel Mare*, Bukurešť 1956. — *Istoria României I*. Bukurešť 1960 str. 488. — *Cultura moldovenească în timpul lui Stefan cel Mare*. Culegere de studii îngrijită de M. Berza. Bucurest 1964.
- ² Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Tgra Românească și Moldova 1346—1603*. Bukurešť 1931. — M. Costachescu, *Documentele moldovenești înainte de Stefan cel Mare I/II*. Bukurešť 1931/33. — I. Bogdan, *Documente lui Stefan cel Mare I/II*. Bukurešť 1913.
- ³ Tak např. v edici M. Costachescu: za dši (místo zaduši), issēm (místo i s sēm), pisti (místo pisati), přestpiti (místo přestupiti) atd., v edici Bogdanově priidonja místo priidoša, pečat naš (místo pečat našu nebo naši), bylvi (místo bylby), mum (místo nam) atd.
- ⁴ J. Venelin, *Vlachobolgarskije i dakoslavjanskije gramoty*. Petrohrad 1840.
- ⁵ V. A. Uljanickij, *Materialy dla istorii vzaimnyh otnošenij Rossii, Polši, Moldavii, Valachii i Turcii 14. i 15. v.* Čtenija imp. obšč. istorii i drevnostej pri mosk. univ., Moskva 1887.
- ⁶ E. Kałużniacki, *Dokumenta moldavskie i multańskie z archiwum miasta Lwowa*. Akta Grodzkie i ziemskie VII. Lvov 1878.
- ⁷ K. Jireček, Článek v Archiv f. slav. Philologie XV, str. 81.
- ⁸ A. I. Sobolevskij, *Iz istorii russkago jazyka* 1897. — Týž, *Lekcii po istorii russkago jazyka*. Moskva 1903.
- ⁹ V. Jarošenko, *Ukrains'ka mova v moldavskich gramotach 14.—15. v.* Zbirnyk komisii dla istorii ukrains'koi movi I. Kyjev 1931.
- ¹⁰ S. B. Bernstein, *Razyskanija v oblasti bolgarskoj istoričeskoj dialektologii I. Jazyk valašskich gramot 14.—15. vv.* Moskva 1948.
- ¹¹ *Tamtěž*, str. 366.
- ¹² L. L. Gumecka, *Funkcii pervynykh spolučnykyv v ukrains'kij aktovyj movi 14.—15. st.* Doslidžennja i materialy z ukrains'koi movy I. Kijev 1959. — Týž, *Vttorini spolučnyky i ich syntaksyčnii funkcii v ukrains'kych gramotach 14./15. st.* *Tamtěž* II, 1960. — Týž, *Pervinni prjymennyky i ich syntaksyčnii funkcii v ukrains'kich gramotach 14.—15. st.* *Tamtěž* III, 1960. Týž red., *Slovyky staroukrainskoi movi XIV—XV vv.* Kyiv 1964.
- ¹³ I. Bogdan, *Über die Sprache der ältesten moldavischen Urkunden*. Sbornik u slavu V. Jagića. Berlin 1908, str. 369 ad. — Týž, *Documentele lui Stefan cel Mare I/III*. Bukurešť 1913.
- ¹⁴ I. Bărbulescu, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*. Bukurešť 1929 a tam citovaná literatura téhož autora.
- ¹⁵ D. P. Bogdan, *Dim paleografa slavo-romána. Documente privind istoria României I*. Bukurešť 1956, str. 79—148. — Týž, *Diplomatica slavo-română*. *Tamtěž* II, str. 5—160. — Týž, *Glossarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*. Bukurešť 1946.
- ¹⁶ P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopiu armeană din Suceava 1401*. Revista istorică rom. IV, 1934, str. 44—56. — Týž, *Documente Tării Românești I. Documente interne 1369—1490*. Bukurešť 1938.
- ¹⁷ P. Olteanu, *Nekotoryje osobnosti slavjanskago jazyka Transyl'vanii*. Romanoslavica II, Bukurešť 1948, str. 91 ad.
- ¹⁸ Lucia Djamo—Olga Stoicovici, *Din terminologia socială a documentelor slavo-moldovenești din sec. al XIV și XV*. Romanoslavica V, Bukurešť 1952. str. 61 ad.

- ¹⁹ Helena Lința, *Termeni militari de origine polonă în limba cronicarilor Români*. Romano-slavica X, Bukurešť 1964, str. 195 ad.
- ²⁰ I. Bogdan, *Documentele ... II*, str. 293 k r. 1462.
- ²¹ Týž, *Über die Sprache* I. c.
- ²² Týž, *Documentele II*, str. 329—30 k r. 1475.
- ²³ Týž, II, str. 291.
- ²⁴ Týž, II, str. 322.
- ²⁵ *Documente privind istoria României* I. ad. Bukurešť 1949 a ad.
- ²⁶ D. P. Bogdan, *Diplomatica ... II*, str. 41.
- ²⁷ Podle D. P. Bogdana z polské kanceláře byly převzaty výrazy: list, my, z milosti boží, osvícenoi, osvícenomu, buducim, knjažata, přišel pred nas, za jeho věrnuju službu, formule svědků atd.
- ²⁸ D. P. Bogdan, *Diplomatica II*, str. 30, pozn. 11.
- ²⁹ Např. list, my, z milosti boží etc., viz pozn. 27.
- ³⁰ Např. intitulasi, promulgaci, naraci, dispozici, koroboraci i datování.
- ³¹ Např. rjadeja, urjadnik, so všem dochodom, u věky, uživati, nikoli, najbližnii aj.
- ³² Např. přišel pred nas, za jeho věrnú službu, viděvši jeho věrnú i pravu službu atd.
- ³³ D. P. Bogdan, *Diplomatica II*, str. 145.
- ³⁴ D. P. Bogdan, *Diplomatica II*, str. 41.
- ³⁵ Wl. Kuraszkiewicz, *Gramoty halicko-wolyńskie 14.—15. w. Studium języka*, Krakov 1934.
- ³⁶ Ch. S. Stang, *Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstenthums Littauen*. Oslo 1935.
- ³⁷ V. Demjančuk, *Morfologia ukraïnsk'ich gramot 14.—1. pol. 15. v. Zap. ist.-fil. vid. Ukrain. Akad. Nauk u Kiïvi kn. XVI*. Kyjev 1928.
- ³⁸ V. Jarošenko, *Ukraïns'ka mova moldavských gramot 14.—15. v. Zbirnyk komissii dlja istorii ukraïnsk'oi movi I*. Kyjev 1931.
- ³⁹ Ch. S. Stang, I. c.: Die Sprache der moldauischen Urkunde ist nicht einheitlich; die meisten sind aber deutlich kleinrussisch, die moldau-russische Kanzleisprache war eine von Ksl. beeinflusste kleinrussische Sprachform.
- ⁴⁰ Tamtéž, str. 142 ad.: Als Beispiele der polnischen Wörter: biskup, užitočnyj, voit, upevniti, urjadnik, věnovati, zavityi, zapis, kanovnik, knjaz biskup, list, budovati, laska, mēnovite, moc, město, nedbati, porozuměti, sěnožat', slušnyj, tratiti, čas aj.
- ⁴¹ J. Macůrek, *Po stopách spisovné češtiny v jihozápadní Ukrajině koncem 14. a v 1. pol. 15. století*. Sborník Fr. Wollmannovi k 70.nám. Praha 1958, str. 42—63. — Týž, *K dějinám česko-ukrajinských i česko-rumunských vztahů v 2. pol. 14. a 1. pol. 15. století*. Slovanské historické studie III, Praha 1959, str. 127—184. — Týž, *K otázce vztahů listiny české, ukrajinšské a moldavské v 2. pol. 14. století*. Sborník prací fil. fak. brněnské univ. 1960, str. 151—159. — Týž, *K otázce kulturních souvislostí západních a východních Slovanů ve 14.—poč. 16. století*. Čsl. přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii, Praha 1963, str. 129—133. — Týž, *K otázce slovanských receptů v rumunských památkách (gramotách) z počátku 16. století*. SPFFBU 1963, str. 55—70.
- ⁴² Costachescu, *Documente II*, str. 400.
- ⁴³ Costachescu, *Doc. II*, str. 403 ad. — I. Bogdan, *Documentele I/II*.
- ⁴⁴ Vsuvky v hranatých závorkách tu i dále znamenají varianty formulí v některých jiných listinách.
- ⁴⁵ Costachescu, *Doc. II*, str. 746.
- ⁴⁶ Tamtéž, str. 808 ad.
- ⁴⁷ I. Bogdan, *Doc. II*, str. 257 ad.
- ⁴⁸ Costachescu, *Doc. II*, str. 814—15.
- ⁴⁹ I. Bogdan, *Doc. II*, str. 261 ad.
- ⁵⁰ Tamtéž, str. 269 ad.
- ⁵¹ Tamtéž, str. 271 ad.
- ⁵² Tamtéž, str. 288 ad.
- ⁵³ Tamtéž, str. 282 ad.
- ⁵⁴ Tamtéž, str. 291 ad.
- ⁵⁵ Tamtéž, str. 295 ad.
- ⁵⁶ Tamtéž, str. 297 ad.
- ⁵⁷ Tamtéž, str. 300 ad.
- ⁵⁸ Tamtéž, str. 305 ad.
- ⁵⁹ Tamtéž, str. 309—310.
- ⁶⁰ Tamtéž, str. 329 ad.
- ⁶¹ Tamtéž, str. 351.

- ⁶² Tamtéž, str. 370 ad.
- ⁶³ Tamtéž, str. 417 ad.
- ⁶⁴ Tamtéž, str. 482 ad.
- ⁶⁵ J. Macůrek, *cit. čl.* ve Slovanských historických studiích III, str. 148 ad.
- ⁶⁶ Tamtéž, str. 152.
- ⁶⁷ Srov. rozdíly v edici I. Bogdana, *Doc. II*, str. 417 ad.
- ⁶⁸ J. Macůrek, *cit. čl.* ve Slovanských histor. studiích III, str. 146 ad.
- ⁶⁹ Tamtéž, str. 159 ad.
- ⁷⁰ J. Macůrek—M. Rejnuš, *K otázce spisovné češtiny v Polsku v 15. a poč. 16. stol.* Slovanské historické studie IV, Praha 1961, str. 163 ad. — Týž, *K otázce české listiny a české kanceláře na dvoře uherském v 2. pol. 15. století (v l. 1486—90)*. Historický časopis SAV VI, Bratislava 1958, str. 560—569.
- ⁷¹ České listiny citují z těchto archivů: Státní archiv, Brno, Státní archiv, Opava, Státní archiv (Městský archiv), Uh Hradiště, Archiwum glówne, Varšava a z těchto edic: *Archiw český I, IV, V, VI, X, XVIII, V. Chaloupecký, Středověké listy ze Slovenska*. Bratislava 1937, St. Kniezsa *Stredoveké české listiny*. Budapešť 1952, *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I—IV*. Vyd. B. Rynešová. Praha 1929—54 — *Moravské zemské desky 1480—1566. Kraj olomoucký II*. Vydal F. Matějka. Brno 1947. — Přihlížel jsem samozřejmě také k českým listinám uloženým v jiných archivech, na př. v Stát. Ústřed. archivu v Praze, v Měst. archivu v Brně atd.
- ⁷² Moldavské listiny citují z edic uvedených v pozn. 2. Mimo to z edice M. Costachescu, *Documente moldovenesti de la Stefan cel Mare*. Bukurešť 1933, týž, *Documente moldovenesti de la Bogdan voievod*. Bukurešť 1940, týž, *Documente de la Stefan cel Mare*. Bukurešť 1949.
- ⁷³ Glejtovní listiny citují z *Archivu českého VI, X, z Listáře a listináře Oldřicha z Rožmberka IV*, ze studie J. Macůrka—M. Rejnuše v Slovanských historických studiích IV, str. 225 ad.
- ⁷⁴ Moldavské glejtovní listiny citují z edice I. Bogdana, *Doc. II*, str. 257 ad.
- ⁷⁵ České listiny citují podle pramenů uvedených v pozn. 70.
- ⁷⁶ Moldavské listiny citují podle edic uvedených v pozn. 71.
- ⁷⁷ Cit. studie J. Macůrka ve Slovanských historických studiích III, str. 127 ad.
- ⁷⁸ O těchto obchodních stycích: P. P. Panaitescu, *La route commerciale de la Pologne à la mer Noire, au Moyen âge*. Revista int. rom., Bukurešť I, 1933, str. 174. — Týž, *Legăturile moldo-polone în secolul XV, și problema Chiilei*. Romanoslavica III, Bukurešť 1958, str. 95—114. — Týž, *Drumul comercial al Poloniei la marea neagră în evul mediu*. Interpretări rom., Bukurešť 1947 str. 107. — L. Charewiczowa, *Handel średniowiecznego Lwowa*. Lvov 1925. — Fr. Kavka *Český a slovenský obchod s textilními výrobky v rumunských zemích*. Sborník historický, Praha 1957.
- ⁷⁹ J. Macůrek *cit. studie* v Slovanských historických studiích III, str. 154, pozn. 116. — J. Skoczek, *Stosunki kulturalne Śląska ze Lwowem w wiekach średnich*. Katowice 1937. — Týž, *Udział Śląska w rozwoju i kulturze południowo-wschodnich ziem Polski*. Katowice 1938 — H. Weezerka, *Das mittelalterliche und neuzeitliche Deutschtum im Fürstentum Moldau von seinen Anfängen bis zu seinem Untergang (13.—18. Jh.)*, Mnichov 1960.
- ⁸⁰ Řada českých listin vzniklých na pohraničí haličsko-moldavském uveřejněna v citované studii J. Macůrka—M. Rejnuše ve Slovanských historických studiích IV, str. 213 ad.
- ⁸¹ O prostředkovací úloze českého a uherského krále Vladislava pomocí zvláštních delegátů ve sporech polsko-moldavských a o vlivu zástupců krále Vladislava při stylizaci moldavsko-slovanských listin koncem 15. století: A. Jabłonowski, *Sprawy wotolskie za Jagiellonów*. Źródła dziejowe, Warszawa 1878, str. LXXI. — I. Petrică, *Relațiile politico — economice între Moldova și Polonia în a 2. jumătate a sec. al XV lea*. Romanoslavica X, Bukurešť 1964, str. 341 ad.
- ⁸² J. Macůrek, *Husiti v rumunských zemích*. Brno 1927. Týž, článek ve sborníku *Co duty naše země Evropě a lidstvu*. Praha 1940, str. 88—89. — M. Dan, *Cehi, Slovaci și Romîni în veacurile XIV—XVI*. Sibiu 1944, str. 71—153. — L. Demeny — J. Pataki, *Husitské revoluční hnutí na území R. R. v 1. pol. XV. století. Mezinárodní ohlas husitství*. Praha 1956. — C. Giurescu, *Útočiště husitů a jejich střediska v Moldavsku*. SPFFBU X, 1961, str. 105—120. — S. Papacostea, *Stiri noi cu privire la istorie husitismului în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*. Studii și cerc., Istorie XIII, 1962, str. 253—258. — P. P. Panaitescu, *Husitismul și cultura slavonă în Moldova*. Romanoslavica X, 1964, str. 275 ad. — Tr. Ionescu—Nișco v, *Husitica în istoriografia română*. Romanoslavica X, 1964, str. 385 ad. — Týž, *Husitica v rumunské historiografii ČSČH 1966*, č. 1, str. 104 ad.
- ⁸³ Malým dokladem toho je skutečnost, že polský pisář Jan Lanka asistoval při stylizování české listiny napsané v Polsku r. 1486 (ČOM XLX, str. 410—411) a r. 1462 se objevoval jako královský pisář při stylizaci slovenské moldavské listiny v Sučavě.

- ⁸³ Zástupci Vladislava při tomto prostředkování byli r. 1499 a r. 1503 Czobor E. a Marek Horvat.
⁸⁴ J. Macúrek, *cit. čl.* ve Slov. hist. studiích III.
⁸⁵ Stačí uvést dvě ukrajinské listiny z r. 1451 (V. Rozov, *Ukrainskije gramoty 14. i 1. pol. 15. v. Kyjev 1928*) a z r. 1454 (M. Costachescu, *Doc. II, str. 804*); stačí srovnat s nimi českou listinu z r. 1448 (St. A. Brno, odd. Bučovice) a její soudobé varianty:

ukrajinská listina:

Milostiju bož'ju my ..., činim znamenito
 sim našim listom každomu ..., ktož nan
 uzrit albo čtuči uslyšit ...
 [vyznavaem ...], [vyznavam ...]
 viděvši věrnuju službu ...
 s našei dobroei voli i rozmyslu
 dali esmo za ego věrnuju službu ...
 se všemi dochody i prichody ...
 [se všemi dochody i prichody, s myty,
 s mliny]
 ničego na sebě nevymenjaja ...
 [Ničogo sobě nevymenjajuči
 A pri tom byli svetki ...
 Pakli ...
 Na potvrzenie i pečat kazali esmo ... pri-
 věsiti ...
 [Na svědomost sego našego listu ...]
 Dan v ...

česká listina:

My Přemek z božie milosti knieže osvětimské,
 zatorské ...
 Vyznaváme tímto listem obecně přede všemi,
 ktož jej uzří anebo čtúce slyšeti budú ...
 [Známo činíme ...]
 Vzhlédse na mnohé pilné a věrné služby ...
 S dobrým rozmyslem, dobrovolně a beze
 všeho přinucení
 Sme dali ... se všemi požitky, užitky ...
 Nic nevýjímajíc ani pozostavujíc ...
 A při tom byli ... [svědkové]
 Pakli ...
 Tomu na svědomie ...
 [Tomu na potvrzení ...]
 [Tomu na svědomie a potvrzení]
 [Tomu na potvrzení i lepš jistotu]
 Dán a psán ...

Vsuvky v hranatých závorkách (jako dříve) znamenají varianty formulí v jiných soudobých listinách ukrajinských i českých.

SUR L'HISTOIRE DES RAPPORTS CULTURELLES TCHÉCO-ROUMAINS DANS LA 2e MOITIÉ DU XVe SIÈCLE

Cette étude est le résultat de l'intérêt que l'auteur porte depuis de longues années sur les diplômes et chartes ukrainiens et slaves de la Moldavie de l'époque mentionnée ci-dessus.

Le but de cette étude est d'essayer d'étudier les diplômes et les chartes et les documents slaves de la Moldavie de la deuxième moitié du XVe siècle d'une façon nouvelle. Il ne s'agit pas de les étudier avant tout du point de vue paléographique, mais plutôt du point de vue diplomatique ou mieux encore diplomatique et historique. Il s'agit d'essayer de faire des études comparées dans le domaine de la diplomatique tchèque et roumaine.

Par des études détaillées des diplômes de ces régions l'auteur est arrivé à des résultats suivants:

Jusqu'à présent la littérature scientifique a souligné dans les actes diplomatiques moldaves les éléments et les influences polonais, russes ou ukrainiens; dans d'autres cas beaucoup de phénomènes qui sont inconnus dans les diplômes polonais du moyen âge ont été expliqués comme des produits de l'évolution autochtone ou comme un écho des influences trop éloignées (même des influences latines de l'Occident).

Ce qui résulte des recherches historiques, diplomatiques, juridiques et linguistiques des diplômes slaves de la Moldavie de la deuxième moitié du XVe siècle, c'est la nécessité de corriger ces vues en faveur du vieux tchèque, des vieux diplômes tchèques ou même de la langue slovaque parlée. Auparavant a été exprimé l'avis que les clercs qui ont rédigé des diplômes moldaves ont eu sous leurs yeux des modèles polonais ou ukrainiens, d'après lesquels ils apprenaient à écrire les diplômes moldaves cités ci-dessus.

Il apparaît cependant qu'ils devaient avoir sous leurs yeux des ouvrages tchèques.

Dans les passées on a été de l'avis que l'influence du tchèque et celle des actes diplomatiques tchèques sur le territoire de l'Europe orientale ne commence qu'au XVIe siècle. Il faut situer cette influence et les rapports entre les documents diplomatiques tchèques et slaves de la Moldavie au XIVe et même dans la deuxième moitié du XVe siècles.

Par une confrontation des diplômes respectifs l'auteur de cette étude est parvenu à des résultats concrets. L'étude a démontré que le style des actes slaves de la Moldavie ne peut pas être expliqué

uniquement par le fait qu'ils dépendaient de diplômes provenant de l'Europe orientale, de diplômes latins de la Pologne ou de diplômes de l'Europe occidentale. Elle a démontré qu'il y a des analogies et identités apparentes entre les diplômes tchèques et moldaves, des conformités au point de vue de la forme et de la langue.

Il est donc nécessaire de parler des rapports et des influences des vieux diplômes tchèques et du vieux tchèque sur les diplômes de la Moldavie du Nord.

Les rapports entre les actes tchèques et moldaves sont d'une part directs et immédiats, d'autre part indirects, portés par l'intermédiaire de la Pologne et peut-être de la Hongrie qui, elles aussi, ont subi l'influence de la culture tchèque au XIVe et au XVe siècles, ce qui a facilité la pénétration des valeurs linguistiques et culturelles tchèques plus en avant dans l'Europe centrale et orientale.

Si l'Ukraine du Sud-Ouest et la Moldavie du Nord ont subi l'influence de la langue tchèque écrite et parlée (peut-être même de la langue slovaque), il est compréhensible pourquoi et sous quelles circonstances aussi d'autres régions slaves ont passée par la même voie. Les études des traces de la langue tchèque écrite dans la Moldavie du Nord nous aident aussi à mieux comprendre la présence de la langue tchèque et des diplômes tchèques en Pologne et en Hongrie; elle nous aide à apprendre les conditions, les débuts, l'évolution et la nature de son influence au XIVe et XVe siècles.